

MULT ÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXXII. ÉVFOLYAM 1942 JUNIUS

DANZIG HILLÉL: FÖLD ÉS KÖZÖSSÉG

A Keren Kajemeth Löjiszráél negyvenéves jubileumára

1.

Öt évvel ezelőtt, szép nyári napon, Bázélbe zarándokoltunk a zürichi cionista kongresszusról, hogy hódoljunk az első kongresszus negyvenéves emlékének. Ünnepi különvonatot bocsátottak rendelkezésünkre a derék svájciak — ma is bugyellárisomban őrzöm és olykor meg-megnézem a svájci államvasút erre az alkalomra kibocsátott héberbetűs menetjegyét... Ott álltunk, késői utódok, a helyszínen, abban a teremben, hol *Herzl* állott és szólt a szétszórt nép első parlamentjéhez és azon keresztül a nyomába lépő nemzedékekhez... Egy öreg svájci polgár mutogatta az erkélyt, ahol a „nagy zsidó“ állt és fogadta az elvonuló svájciak szokatlan üdvözlését: „Éljenek a zsidók!“

Mintha viaszbabok lépdelték volna a letűnt idők függönye mögött, ajkukon a mult üzenetével egy küzdő nemzedék számára, melynek sorsában és életében vált valósággá mindaz, ami negyven évvel azelőtt még csak furcsa sejtelen, valószerűtlen látomás volt Bázélben.

Romantika és valóság, álmok és tények fonódnak össze a cionista évfordulók láncolatában. Ilyen évforduló a *Keren Kajemeth Löjiszráél* negyvenéves jubileuma is, mely ugyancsak Bázélbe tereli az emlékezést, ahol először hangzott el a szó *Herzl* parlamentjében a heidelbergi *Schapiro* professzor ajkán a Zsidó Nemzeti Alapról, melynek hivatása: visszaszerezni Palesztina földjét a zsidó népnek, örök, „elidegeníthetetlen“ nemzeti tulajdonba...

2.

Nép és Föld — valamikor szerves és összefüggő egységet alkottak a zsidóságban. Izráél népe egyet jelentett Izráél országával. Akkor bomlott széjjel ez az egység, amikor Titusz légionáriusa tűzcsóvát hajított a jeruzsálemi szentélyre s elhamvasztotta a zsidó államot, nép és ország egységének foglatát, elszakítva szülőföldjétől a nemzetet.

Azóta tart a Galut. A nép és a föld különvált élete.

A nép más országok életében keresett hajlékot énjének. Ebben a keresésben élt és bolyongott kétezer évig. Az egykor virágzó palesztinai föld pedig kietlen pusztasággá vált. Nemcsak Izráél népe, — Izráél földje is galutban volt ezen idő alatt.

Valamikor régen így szólt a küldetés igéje a csipke-

bokorban: „*A hely, amelyen állsz, szent hely.*“ Földről szólt az ige. Földről, amelyen állsz. Földről, amelyen megveted a lábad. *Ez a föld szent!*

Ez a szent földi elem kiszakadt a zsidó nép életéből országának elvesztése után. De nemcsak életéből — hitéből is. Égbenező néppé vált a zsidó. Égi erőkbe vetette minden hitét, vágyát, reményét... Ma új ígék szólnak új csipkebokorból, mely a vándorút végét jelzi: „*Minden népnek akkora Ég van a feje fölött, amennyi Föld a lába alatt.*“* Földi erő nélkül nincs égi áldás. Égboltunk sincs, ha földünk nincs.

3.

A *Keren Kajemeth Löjiszráél* arra vállalkozott negyven esztendővel ezelőtt, hogy földet rak az égbenező nép lába alá. Földet, amelyen meg tud állni és újra gyökeret verni. Abból a gondolatból indult ki, hogy csak a palesztinai föld adhat szilárd alapot a zsidó jövőnek és megfordítva: csak a zsidó nép adhat új életet Palesztina alélt földjének. Ennek előfeltétele viszont, hogy a föld nemzeti birtok legyen, mely nem magánérdekeket, hanem mindenkor a közösség javát szolgálja: a nép megváltását a földnélküli élet szenvedéseitől.

Vagyis: föld és közösség jelenti a *Keren Kajemeth Löjiszráél* művének eszmei lényegét. Ennek az eszmei tartalomnak eleven valósága az a közel 600.000 dunam palesztinai föld, mely ma a K. K. L. birtoka és az a 70.000 zsidó telepes, akik ezen a földön élnek, legnagyobbbrészt közösségi életformában.

4.

A közösség gondolata ép oly lényeges ebben a műben, mint a föld eleme. Nekünk, galuti zsidóknak különösen sokat mond ma ez a gondolat.

Azóta, hogy elhagytuk a gettót, eltűnt az életünkben az igazi közösség eleme. A polgári emancipációban előttünk járó nemzedékek egyedüli álma s egyetlen vágya az egyéni révbejutás volt. S ezen a téren valóban rendkívüli teljesítményeket értek el. Nem hiába írja e korszak egyik jeles bírálója: „*Nincs nép a világon, melynek fiai oly ügyesek és tehetségesek, szívósak és hajlékonyak volnának az egyéni létért és érvényesülésért való harcban, mint a zsidó.*“ De

* *Bialik.*

épp olyan igaz a nyomban ezután következő megállapítás is: „...és nincs nép mely annyira erőtlén és hanyag, tunya és bátortalan volna a nemzeti révbejutásért, a közösség létéért és érvényesüléséért való küzdelemben, mint a zsidó. Az egyedek sikere s az összesség balsikere — ez a zsidó diaszpóra kiáltó ellentmondása“.*

A letűnt évszázad korszelleme magasra fejlesztette a zsidók egyéni önbizalmát és lefokozta a zsidó közösségbe vetett bizodalmat. Úgy érezték, többre és magasabbra viszik egyedül, mint a közösséggel, amelynek fiai. Amilyen magasra nőtt az egyéni képességbe és sikerbe vetett önhit, olyan mélyre süllyedt a közösségi tudat. Még a vallási értelemben hívő zsidó is inkább hitt önmaga, mint a közösség erejében. S ha már hittek és bíztak valamilyen közösségben e korszak zsidó egyedei, — az nem a zsidó közösség volt.

A mai zsidó nemzedék tragikus sorsa és élménye: mindazon vívmányok, sikerek és karrierok súlyos válsága, melyeknek az egyéni szorgalom és képesség volt egyedüli bázisa, — közösségi támasz nélkül. Azt kellett tapasztalnia ennek a nemzetségnek, hogy a legszerényebb pozíciók és vívmányok, melyeknek gyökerei szervesen verődtek valamely közösség talajába — hívják azt államnak, nemzetnek vagy osztálynak — szilárdabbaknak és boldogítóbbaknak bizonyultak, mint a legfényesebb karrierok és legragyogóbb sikerek, amiket saját közösségüktől elszakadva, csak egyéni erejükkel értek el az emancipáció zsidó polgárai. „Többet ér egy kis parasztbirtok vagy kovácsműhely, melynek közösségi támasza van, mint az az egyetemi katedra vagy bankvezéri fotó, melynek az egyéni képesség volt egyedüli tá-

masza“, — mondhatná a 20. század átrétegződést kereső zsidó embere.

Végzetes tévedése volt elődeinknek, hogy a zsidó közösség feladásában keresték egyéni boldogulásukat. Igaz, az emberek legtöbbször csak abban a közösségben bízik, amelyben erőt lát. De ezt az erőt csak abban a közösségben lehet megmaguknak, mely valóban az övék. Az egyéni vívmányok romjain ma újra ébred a közösség gondolata a zsidók tudatában. Utat tör a felismerés, hogy a zsidó közösség sorsa a zsidó egyén sorsa is. És akarva, nem akarva, ebben a közösségben kell megtalálnia és újjáteremtenie azt az erőt, amit eddig e közösségen kívül keresett. Ha nem teremtünk erőt és támaszt ebből a közösségből — egyéni létünk is romba dől.

A mi nemzedékünk útja: újjáteremteni életünkben az egyéni és a népi törekvések összhangját, a zsidó egyén és a zsidó közösség útjának egységét, az egyéni és a népi önbizalom természetes egyensúlyát. Ez az egység és egyensúly a letéteményese a zsidó nép megújulásának, melynek a palesztinai országépítés a legfőbb hordozója. Az építés közepontjában a *Keren Kajemeth Löjiszráel* műve áll. Ennek a műnek kimagasló jelképe a K. K. L. földjén épült héber egyetem, mely új, teremtő kultúra és civilizáció ormán áll, virágzó mezőgazdasággal és nagyjövőjű iparral a háta mögött. Ebben a kultúrában és civilizációban újra hajlékra talál a századok óta hilyongó zsidó génius, együtt munkálkodik benne a zsidó egyéni képesség és közösségi erő és új életre talál egymásban: a zsidó nép és a palesztinai föld.

** *Ber Borocho*.

Palesztinai táj (A K. K. L. negyvenéves jubileumára)

MEZEY BÉLA: A CÁDIK NEVELT FIA

Hosszúak és reménytelenül nehezen virradnak ezek a téli éjszakák. A falucska még az igazak álmát alussza, csak a kis Besz-Hámidrásban ég a petróleumlámpás, hírt adván arról, hogy Isten házában soha sem szabad a fénynek kialudnia. Talán-talán erre vetődik valami szegény vándor, az országotak koldusa, hadd tudja meg erről a fényről, hogy ebben a Besz-Hámidrásban testvéri szívek fényel, meleggel és forró teával várják, akit sorsa erre vetett.

Öregek virrasztanak a petróleumlámpa fénye mellett. Halkan imát duruzsolnak vagy egymásközt beszélgetnek. Egy-egy kicsit el is bóbiskolnak a jó meleg mellett, csak Reb Sija, a falu legöregebbje — úgyse tudna már aludni — időként egy-egy hasábot dob rá a tűzre vagy feltölti a szamovárt, vagy megigazítja a füstölgő petróleumos lámpát. Aztán rekedtes, öreges hangján mormolja a többiekkel együtt az imákat vagy folytatja az abbahagyott beszélgetést.

Miről beszélgetnek ezek az öregek? A nyolcvanévesek, akiknek minden napja már csak Isten ajándéka? A Besz-Hámidrás halk, meghitt csendjében a pattogó tűz mellett régletűnt esztendőök nagy meséit elevenítik fel egymásnak. Beszélnek Izráel kiapadhatatlan szenvedéseiről, a soha véget nem érő megpróbáltatásokról, az önfeláldozások és martírumságok folyton megújuló csodáiról, amelyekkel Izráel gyermekei hitet tesznek hűségükről az egyedüli igaz Isten előtt. Miről beszélnek? A fájdalokról és gyötrelmekről beszélgetnek, amelyeknek egyszer majd mégis csak végük szakad és azon a napon megszólal a nagy sófár, amely felkelti a holtakat és örömujjongással vonul fel Izráel népe Jeruzsálem szent hegyére, ott aztán igaz, összeforrott testvériségben fog leborulni az Úr hajlékának szent előcsarnokában.

Beszélgetnek a nagy cádikról, a „nemzedék csodájáról“, a ryszkovi Rebe Reb Májerről. Ő itt a nagy tenger, amelybe minden folyó beletorkollik. Nincs életének egy mozzanata sem, amelyet a hívek, a csodavárók ki ne színezték volna már. Kora ifjúságától élete alkonyáig minden szava fel van jegyezve és meg van örökítve az utókor számára. Igen, itt élt ezekben a piciny zsupfedelű falvakban, Ryszkovban és környékén a szent, akikhez hasonló többé nem lesz. Ezek a mesék szállnak-szállnak az Ikva kanyargása után és megtöltik rajongással, hittel és életkedvvel a kis falvak jámbor lakóit. Mindenki ismeri ezeket a történeteket, mert a cádik élete egy nyitott könyv bárki számára, aki a jóság, bölcsesség, lemondás és szeretet lapjairól olvasni tud.

Csak egy pont van, amelyet nem ismernek a hívek. Egy különös, egészen homályos pont, amelyről senki sem tud, vagy nem akar felvilágosítást adni. Maga a cádik soha nem beszélt róla, életének ebbe a nagy titkába nem avatott be senkit. Ryszkovban és környékén nagyapák és apák haltak el, anélkül, hogy a cádik életének ezt a részletét megtudták volna. Pedig a nagy hírt, amely Rebe Reb Májér nevét szétvitte messze száz és száz kilométerekre, valójában csakis ennek a dolognak köszönheti...

Kihalt az akkori egész nemzedék. Csak a vén Sije, a halálbakeszülő, ő maradt meg utolsónak, aki még emlékszik a dolgokra. Pedig akkor még ő is fiatalember volt, szakála-bajusza akkor kezdett serkenni... Isten tudja hány esztendeje annak, talán már hatvan év is elmúlt? Talán még több is... Ki számolja az évek forgását, az idők múlását Ryszkovban? A völgykatlan mélységes csendjében, ahova a külvilág zaja, zúgása, bűnei és nyomorúsága be nem hatolhat...?

És így beszéli el a legendát Reb Sije a falu vénje:

Azokban az esztendőökben megszázszoródtak a mi népünknek szenvedései. A vádolók, akik folyton ott leskelődnek a Trón balján, hogy vétkeinket halomba hordják, egy őrizetlen pillanatban elvágják az irgalom és könyörület fonalait, melyek bennünket a Legszentebb — dicsértesség a Neve — hatalmas jobbához fűznek. Elszakadtak hát a fonalak; az ima és a sírás kapui becsukódtak és ki lettünk szolgáltatva szorongatóink üldözéseinek. Kievben és Odeszszában és végig az ukrán földön pogrom pogromot követett. Azokban az esztendőökben egy nagy vágóhíd lett Uk-

raina földje és az Úr bárányait gyilkolták, öldösték, kard-élre hányták, házaikat felgyújtották a cár katonái... A mi édes anyáink és drága leánykáink féltett tisztaságát mocskos, durva kezek takarták fel és vutkitól gőzös, szitkos szájak csókolták végig a mi harmatcseppjeink kelyheit... Óh a kozákok... a kozákok...

Élt akkoriban Ryszkovban egy timár, bizonyos Reb Simson nevű. Özvegy ember volt, második feleséget vett a házhoz. Az első asszonytól maradt egy csodaszép leánya: Perl. Jól emlékszem rá: merem mondani, hogy egész Ukraínában ő volt a legszebb leány. Olyan volt, mint amilyennek a szent Énekek Éneke írja le a leány szépségét. Micsoda éjfekete szemei voltak... Ha kibontotta haját, mintha királynői uszályt terített volna magára... Ha meg hosszú pilláit ráivelte szeme éjfeketéjére, akkor mi fiatal emberek éreztük, hogy előtt bennünket a mámor hulláma... Hátha még kacagott... Nehéz ma ezt megérteni, nekünk öregeknek... fiatalnak kell lenni és forróvérűnek... A fiúk közül én tetszettem a legjobban Perlnek, vonzódott is hozzám és mi fiatal fejjel titokban el is jegyeztük egymást.

Akkoriban nősült Reb Simson, a timár másodszor. Az új asszony meg Perl sehogyse tudták egymást megérteni s mint ilyenkor szokásos, állandó volt a veszekedés, a civakodás Reb Simson házában. Végre is kenyértörésre került a sor az asszony és a leány között és Perlnek el kellett hagynia az apai házat. El ment szerencsét próbálni Kievbe. Megegyeztünk egymással, hogy két évig lesz Kievben, míg én feleségül vehetem. Az őszi ünnepek után elbúcsúztunk egymásról, el is kísértem a progoricsevi állomáshoz, kezét szorítottunk és újból fogadalmat tettünk egymásnak.

Kievben csakhamar kapott szolgálatot Perl. Egy dúsgazdag gyároshoz került a gyerekek mellé. Játsozott velük, öltöztette, fésülte, sétálni vitte őket. Ha nagyon kutatnék a régi dolgaim között, talán meg is tudnám találni azt a levelezőlapot, amit onnan íratott nekem, — akkoriban a ryszkovi lányok még nem tudtak írni-olvasni, mint most. Összesen ezt az egy levelezőlapot kaptam. Aztán sokáig... sokáig nem hallottam róla hírt.

Átutazók, vándorok, csavargók, koldusok hozták a hírt, a rémületet azon a télen, hogy mi megy végbe a nagy városokban. Nap-nap után hallottuk a szörnyűségeket, hogy a kozákok nem irgalmaznak se öregnek, se fiatalnak... Gyilkolnak, rabolnak, gyujtogatnak... Mi itt ebben a szűk völgykatlanban csendben voltunk, de jól tudtuk, hogy a nagy síkságon micsoda tragédia játszódik le... Nem mertünk innen kimocanni... Gyávák voltunk, nem mertünk érte menni, hogy jöjjön haza...

Mert azt is megtudtuk — jöttek a rém hírverői és elmondották —, hogy Perl gazdáját és családját legyilkolták egy éjszaka a huligánok... Nem volt kegyelem, nem volt irgalom senkinek.

Csak Perlt nem ölték meg. És neki nem volt ereje, hogy önmagát megölje, hogy mérget vegyen be, hogy a vonat alá feküdjön vagy mit tudom én mit csináljon magával... Fiatal volt, szép volt, nem akart meghalni. Pedig álmatlan éjszakákon sokszor magam előtt láttam a szép Perlt, a gyönyörű, tiszta mátkámat, amint azon a borzasztó éjjelen át tusakodik velük... Hogy tépte, harapta, karmolta azt, aki a sötétben az ő tiszta leányságát bemocskolta... Óh a kozákok... a kozákok...

Aztán nemsokára hazakerült. Megfonnyadtan, sáppadtan, mintha egy csepp vére sem lenne, lehorgasztott fejjel és szégyenbe pirult arccal járt közöttünk. Mintha az ő szégyene nem a mi szégyenünk lett volna! Egy-két hónap múlva az öreg asszonyok kezdtek sugdolózni... nem mertük hinni... de később aztán már nem lehetett titkolni. Itt volt közöttünk, egy levegőt szívott velünk és láttuk mindennap az elformátlanodó alakját. A rémület ült ki bánatos arcára és májfoltossá tette a hervadó rózsaszálat.

És járt a hír szájról-szájra, házról-házra. Megtudta a nagy cádik is. Ő akkoriban volt fiatal házas, a legidősebb gyermekük, Rebe Reb Smül akkor felesztendő lehetett. A cádik nem akarta úgy hagyni a dolgot, érdeklődött, leve-

lezgetett, tanácskozott, jött-ment, hogy segítsen valamikép a Perl dolgán.

A tél vége felé összehívott bennünket, ryszkovi fiatalokat. A lelkünkre beszélt, a micveről szólt és az Úr irgalmasságáról olvasott fel nekünk, sírt előttünk, hogy ne hagyjuk el Perlt és ne legyen nyoma Izráelben a gonosz csók pecsétjének... Ám mi gyávák voltunk, kishitűek és tudatlanok és nem bírtuk követni a cádikot arra a magaslatra, ahol Ő már akkor állott. Velem különösen sokáig beszélt a cádik, emlékeztetett fogadalmamra és hogy micsoda nagy cselekedet lesz az, ha én a történetek dacára is állom a szavamot. De én féltem a világ szájától, az emberek rosszlelkűségétől és nem volt erőm igit mondani.

Így multak el a hetek, így multak el a hónapok. Már kitavaszkodott, túl voltunk a pészachi ünnepeken és Sevuosz után kellett bekövetkezni annak a fájdalmas órának, amikor Perl termőfájának meg kellett hoznia gyümölcsét. Az idő sürgetett.

Ijjár hónap első hetében fuvarosok álltak meg a cádik lakása előtt. Bútorokat, kosarakat, ágyneműket raktak fel, az utolsó kocsi maga a holdog emlékü rebbecen ült fel, karján az alig egyéves Reb Smül fiával. Mi az? Mi történt? Találgattuk, tanakodtunk, míg végre Reb Smáje, a melámed elárulta, hogy nagy baj van... A cádik válik a rebbecentől és a fiatal rebbecen hazaköltözik szüleihez Jedlinszkibe... Ez a hír úgy hatott ránk, mint a nyári égből hirtelen lecsapó villám... Smá Jiszroél! Mi történt ezek között? Mi az oka ennek? Miért válik a cádik a feleségétől?

Ám tudjátok nagyon jól, hogy a mi nagy cádikunk — érdeme örökjön felettünk — milyen zárkózott tudott lenni, ha akart... Nem tudott belőle senki egy szót se kihúzni. Annyit még hallottunk, hogy a rebbecen eltávozását követő héten a gett megtörtént k'dász-k'din s a rebbe úgy tért vissza Ryszkovba, mint elvált ember.

Abban az esztendőben — úgy emlékszem, mint ha az idén lett volna — Lág B'omer vasárnapra esett és mi fiatalok egypáran fürödni mentünk. Visszafelé jövet majd szét-estem a csodálkozástól! Látom, hogy Perlt menyasszonyi ruhában viszik a Besz-Hámidrás udvarába... Ribbajnaj sel Ajlom! Perl férjhez megy! És én erről semmit se tudok! Futok a Besz-Hámidrás felé, hogy mindent lássak és éppen akkor érkezem oda, mikor a cádik Rebe Reb Májer állott a chipe alatt. Perl volt a menyasszonya. Ámbár elég messze állottam a chipetől, de egész jól lehetett hallani, amint a cádik mondta a „háre-át“-ot.

És én, ostoba, akkor még nem tudtam, amit az egész Ryszkov és vidéke, de az egész Ukraina már tudott, hogy a cádik feláldozta a saját házibékéjét — hiszen eleget sírt a szegény rebbecen, de a cádik nem tágított — feláldozta feleségét és kisfiát, azért, hogy visszaadja a becsületét Izráel megtépázott hajadonjának, a szépséges Perl-nek és hogy nevet és becsületet adjon a megszületendő ártatlanságnak.

Ha most úgy visszagondolok rá! Micsoda esküvő volt, hogy özönlött a nép, mikor megtudta, hogy maga a cádik adja vissza szegény Perlnek a becsület és tisztesség myrtusszát. Szép nyári idő volt, jöttek, özönlöttek végig az Ikva mellől; még Kievből, Odesszából is jöttek, hogy tanui lehessenek a nagyszerű, magasztos pillanatnak, amikor egy ártatlan zsidó leánynak szolgáltának elégtételt „Klál Jiszroél“ nevében.

Vége volt az esküvőnek, a cádik eltörte a poharat és karonfogva Perlt, kivonult a chipe alól... Láttatok volna a nagy tömeget, hogy ujjongott, lelkesedett, énekelt. Kalácsdarabokkal, virággal, gyümölcssel dobálták az új párt. Szegény Perl arca az izgalomtól és megtiszteltetéstől kipirult, olyan volt, mint a nyíló rózsa... a cádik, a mi drága cádikunk pedig mosolygott, kezeivel integetett a népnek és boldog volt, aki közel érhetett a cádikhoz, hogy megcsokolja a kaftánja szegélyét...

Mit meséljek tovább? A chipe alól a rebbe egyenesen Reb Zise lakásába vezette be Perlt, a cádik lehúzta a függönyöket és amikor a tömeg látta a lehúzott függönyöket, szájról-szájra adták tovább a hírt:

— A cádik a „jiched-stiebbe“ ment Perl-lel!

Mikor behozták az aranylevelet és a cádik mosdott az esküvői kalácshoz, „majcit“ adott Perlnek is és a nagy tö-

meg mint egy ember törölte szemeit a meghatottságtól és szájról-szájra futott a hír végig a nagy udvaron:

— Most adott „majcit“ a cádik Perlnek...

Nem lehet azt úgy elbeszélni, hogy milyen örömük, milyen gyönyörűségük volt az embereknek, hogy egy szegény zsidó leány becsülete helyre lett állítva... S láttatok volna Perlt, mikor az esküvői lakoma után a cádik visszahagyta az asszonyokkal és műme Cháne — nyugodjék békében — egy nagy ollóval levágta Perl haját... Hogy mosolygott, hogy örült az én cserbenhagyott kis menyasszonyom... Az asszonyok nekiestek, majd szétszedték, úgy ölelték, úgy csókolgatták... Tud ez a mi népünk nagyszerű is lenni, csak, tudjátok, példát kell neki mutatni...

Sevüesz után egy pár napra megszületett Perl fia, azaz a cádik fia... Hiszen ismertük mindannyian, Reb Duvse, itt nőtt fel a cádik házában, itt evett, ivott, aludt a cádik többi gyermekeivel.

Harminc nap után, mikor már látnivaló volt, hogy a gyerek erős, életképes, a cádik nagy csendben kiadta a gettlevelet Perlnek és még az őszi ünnepek előtt újra megesküdött a legnagyobb csendben — éppen csak tíz ember volt jelen — feleségével, a rebbecennel...

De ettől a perctől kezdve legendás híre lett a mi cádikunknak. Az emberek, még a tanulatlanok, az „ámhoorec“-ok is tudták, hogy itt valami nem mindennapi történet és megindult a búcsújárás Rebe Reb Májerhoz, a szenthez. Mert azt tartotta a nép, hogy az, aki ilyen önfeláldozásra képes, aki így meg tudja szentelni a Legfelsőbb — dicséretesség — nevét, az olyan érdemeket szerzett magának, hogy imáját odafenn mindenkor meghallgatják...

SZILAS FRIDA:

KIT ISTEN A KÉPÉRE TEREMTETT...

Fájó elviselni, ha az erős eltiporja a gyöngét.

Bár lenne ez őskáoszbeli emlék,

*Mikor a nyers erő dult s még nem szólalt meg
az Isten benned:*

Ha ember akarsz lenni, egy kissé Istenné is kell lenned...

Legyűrni a rosszat!

Önmagad fájdalma árán is jót tenni mással,

A hálátlanságot is eltűrni megadással.

Úgy tekinteni a salakban kapkodóra,

Mint nemes, érett szülő a vásott nebulóra...

Sajnáld!

És szíved megmutatva, indítsd meg őt a jóra!

Elejti bűnét — úgy lehet —

S megindul feléd a hívó szóra...

Túlárad benne a titok — a jóság láttán!

És ő is jót cselekszik, — mit még soha nem tett, —

S ráeszmél:

Hogy most lett csak azzá: kit

Isten a képére teremtett...

DR. FRENKEL ERNŐ ELŐADÁSA FELSŐGALLÁN. A Bányavidéki Zsidó Diákok Bibliaköre május hó 10-én dr. Rosenthal László rabbi vezetésével nagyszerű vallásos délutánt rendezett. Dr. Goldberger Izidor tatai főrabbi megleghangú megnyitója után Kemény László, a kultúrbizottság elnöke, üdvözölte a megjelenteket. Banda Lajos főkantor megrázó erővel héber dalokat énekelt, majd dr. Frenkel Ernő bicskei főrabbi tartotta meg *Imádság* című nagyhatású értékes előadását, melyért az ünnepség végén Horváth Lajos mondott köszönőszavakat.

DR. JUNGER JÓZSEF:

EGY HUMANISTA MAGYAR MÁGNÁS A ZSIDÓKÉRDÉSRŐL — 1942-BEN

Sok kitűnő ujságcikk mellett eddig két könyve jelent meg háró Wesselényi Miklósnak. Az egyik „A Harmadik Birodalom keletkezése”, a másik „Osztály és osztályharc” címmel. Széleskörű bölcséleti, történelmi és társadalomtudományi felkészültség jellemezte mind a kettőt s írójuk számára előkelő rangot biztosítottak a legszűkebb értelemben vett magyar elit soraiban. E két könyv után már minden oldalról érdeklődés fogadta Wesselényi legutóbb megjelent munkáját, a „Keresztmetszet”-et, amelyben tizenkét tanulmányát gyűjtötte össze. E tanulmányok közül az egyik a zsidókérdéssel foglalkozik, azzal a kérdéssel, ami mások számára csak egyike a problémáknak, nekünk, zsidók számára azonban maga az egzisztencia kérdése. Érdekes tehát ezzel a tanulmánnyal foglalkoznunk, már csak azért is, mert a magyar publicisztikában évek óta ez első komoly megnyilvánulás, amely nem a szélsőjobboldalról nyúl a zsidókérdéshez, nem a „korszellem” szemüvegén keresztül, eleve feltett zsidóellenes szándékkal, szenvedélyes hangon foglalkozik ezzel a problémával, hanem a még ma is humanizmusát, a magyar reformkor hagyományait megőrző oldalról jó s higgadt tárgyilagossággal próbál világosságot deríteni erre a nehéz kérdésre. Bizonyára sokan vannak, akik hasonlóan higgadt tárgyilagossággal gondolkoznak a zsidókérdésről de ennek hangot bizony csak igen gyéren, vagy sehogysem adnak. A magyar közírásban a zsidóprobléma alaphangja szinte kizárólag a kérlelhetetlen zsidó-ellenesség. Wesselényit már azért is elismerés illeti, mert volt benne bátorság, hogy józanságában és emberiségében annyira „disszonáns” hangot vigyen a zsidóvitába.

Nézzük, mint látja ő a kérdést. Kiindulása az, hogy a két szélsőséges felfogásból, amelyek közül az egyik egyszerűen ki akarja irtani a zsidókat, a másik pedig egyszerűen visszaállítaná a régi jogállapotot, egyik sem járható út. Az új megoldásnak az igazságnak, a kereszténységnek s a logikának megfelelőbb úton kell járnia, mint a két felfogás bármelyike. Az a Wesselényi tehát, aki, mint azt a „Keresztmetszet” tizenkét tanulmányának minden sora igazolja, a mai koráramlatok örvénylésében is meg tudta tartani a szabadelvűség humanizmusát, tisztán látja — amit oly sok önmagát illuziókban ringató zsidó nem akar meglátni —, hogy a zsidókérdés kezelésében sem lehet visszamenni egy mechanikus-liberális megoldáshoz. Itt most egy teljesen új korszak kezdődött, amely gyökeresen különbözik a századforduló liberalizmusától, amely a zsidókérdésről még csak tudni sem akart. Pedig „nem vitás, hogy zsidókérdés csak ugyan van, a legkomolyabb formában”.

A mult liberalizmusa éppen ott követte el a végzetes hibát, hogy egyszerűen le akarta tagadni e kérdés valóságát és a zsidó asszimilációt korlátlanul lehetővé tette. Mert mi történt tulajdonképpen? — veti fel Wesselényi a kérdést. — *A liberalizmus azáltal, hogy a zsidóságot nem fajnak, hanem felekezetnek deklarálta, minden zsidót befogadott a magyar nemzet tagjává. Jól figyeljünk, nem egyenjogú magyar állampolgárnak, ami természetes és ami ellen*

soha kifogás nem eshetik, hanem izraelita vallású magyar nemzetiségűnek. Ez pedig fából vaskarika, s a liberalizmusnak... végzetes tévedése volt.” (Dültbetűs kiemelés a cikk-írótól.) „A zsidóság nemcsak vallásfelekezet, hanem faj is” — folytatja tovább Wesselényi s nála a „faj” természetesen nem valami mitikus biológiai fogalmat jelent, vagy éppen értékítéletet fejez ki, hanem a „nép” szinonimája. Azt hisszük, hogy e fejtegetéseivel igen helyesen tapintott a kérdés lényegére s megállapításai mindenben fedik az új zsidó népi publicisztika álláspontját is, amely már számtalanszor hangsúlyozta, hogy a gátnélküli asszimiláció, a zsidó népiségnek a papíron való megsemmisítése azzal a következménnyel járt, hogy a zsidók magukat etnografiai értelemben is az államvezető nemzet tagjainak érezvén, oly pozíciók betöltésére is törekedtek, amit nyilván nem tettek volna meg, ha meglett volna bennük a népi-kisebbségi tudat. Az így előállott egészségtelen társadalmi eltolódás egészségtelen a befogadó népre és a zsidóságra is egyaránt

Vajda Lajos: Női fej

és igen jelentős mértékben járult hozzá, hogy a zsidókérdést úgy próbálják elintézni, mint az napjainkban történik.

Wesselényi is így látja ezt a problémát. A népi határok erőszakolt fikciókkal való megdöntése okozta a bajokat. Nem győzi hangsúlyozni, hogy nem a zsidók emancipálása volt a baj, hanem a zsidóság nép-voltának a fel nem ismerése, sőt eltagadása, s ennél fogva a kérdésnek nem a zsidóság önálló népi mívoltának megfelelő rendezése. „Nyilvánvaló — írja —, hogy ily körülmények mellett a zsidó nemzetiségű és zsidó vallású egyéneket magyaroknak deklarálni egyet jelentett — szemet húnyva a tények felett — önmagunknak és másoknak tudatosan hazudni. *Mindezt meg lehetett volna csinálni nemzetiségi alapon*, a zsidók feltétlenül szükséges, *teljes állampolgársági egyenjogúsítása mellett is*. Mert minden mai baj közvetlenül innen származott.“ Wesselényi szerint tehát tulajdonképpen a mai bajok onnan származnak, hogy az egyenjogúságot a népi asszimilációval kapcsolták össze s az egyenjogúság nem — a zsidóság mívoltának megfelelő formában — a nemzetiségi jogalapon történt. A zsidóságot a teljes állampolgári egyenjogúság föltétlenül megillette, de ennek nem kellett volna „szemet húnyva a tények felett, önmagunknak és másoknak tudatosan hazudva“, a sajátos zsidó népiség eltagadásával történnie. Ma tulajdonképpen ez az őszintetlenség bosszulta meg magát.

Báró Wesselényi Miklós a kérdés jelen stádiumában sem lát más kiutat, mint az őszinteség alapjára való visszatérést. A zsidókérdés megoldásának szerinte két alapigazságon kell nyugodnia. „Az egyik, hogy zsidókérdés van, tehát a probléma megoldandó. A másik pedig, hogy a megoldás csakis keresztényi szellemben, a jog és humanizmus, de mindenesetre a nemzet vitális érdekei által diktált logikus és reálpolitikai tényezők figyelembevételével, illetve e szempontok összhangbahozásával történhetik. Elismerjük, hogy a megoldás nagyon nehéz.

Tisztán látja azonban Wesselényi azt is, hogy éppen a kisebbségi joghelyzetből szinte fogalmilag erednek bizonyos elhatároltságok, korlátozódások s ennek a következménye az lesz, hogy jelentős zsidó tömegeknek ki kell e hazából vándorolniuk. A kisebbségi megoldás tehát csak

Vajda Lajos: A tisztaság alapja.

egyik fele a kérdésnek, s éppen a vándorlásra való tekintettel „szükség van a kérdés nemzetközi úton való szabályozására.

*

Ez körülbelül Wesselényi tanulmányának a gondolatmenete. Összefoglalva lényegét egy mondatban: A zsidókérdés elmérgesedését végső fokon a zsidó népiséget eltagadó multszázadbeli emancipáció okozta s ma a megoldás nem lehet más, mint egyrészt zsidó kisebbségi status, másrészt önálló zsidó nemzeti állam. Természetesen ez a megoldás miben sem érintené az állampolgári egyenjogúságot. Ez körülbelül a cionista program is. Egyébként Wesselényi tanulmányán kétségtelenül felismerhető, hogy szerzője jól ismeri a külföldi és a magyar cionista irodalmat is, ez utóbbi köréből különösen Marton Ernő műveit.

Kétségtelen tárgyilagosságra valló törekvésében egyébként Wesselényi tanulmánya tartalmaz néhány a zsidóságra nézve kevésbé hízelgő megjegyzést is. Ezekkel most nem szállunk vitába, nem ezek teszik a tanulmány lényegét. Amit különben a zsidó túlkompenzálási törekvésekről, a zsidó hiányérzetről s az ebből eredő hibákról, valamint a zsidóság apolitikus voltáról mond, (ezt különben Marton Ernő is a zsidóság szemére lobbantotta egyik legutóbbi tanulmányában,) abban sok az igazság, különösen ha az asszimilált zsidókat tekintjük. Az ő jellegzetes tulajdonságaik a belső bizonytalanság, az alacsonyrendűség érzése s annak izgatott, hangos viselkedéssel való túlkompenzálása, mert ők akarnak minden áron elmenekülni önmaguktól, elszakadni az évezredek történelmi talajtól, ők szégyenlik a világ egyik legősibb népéhez való tartozásukat. Ez okozza náluk az állandó ideges feszültséget, ezért hisztériások. Az új zsidóság, amely már megtalálta önmagát, amely ismét helyreállította gyökereivel a kapcsolatot, minden bizonnyal mentes lesz ezektől a beteges kinövésektől.

Wesselényi Miklós báró tanulmánya nagy tanulság a magát asszimilánsnak hirdető zsidóságnak.

SZEKSZÁRDI MOLNÁR ISTVÁN:

NEM LEHET

*Nem lehet és nem szabad
Rejteni a szív alatt
Mosolyt, csókot, örömet,
Boldogító perceket.*

*Nem lehet és nem szabad
Megtudni a titkokat,
Ki szeret s ki nem szeret,
Ki az, aki kinevet.*

*Nem lehet és nem szabad,
Színezní az álmokat,
Festeni a szavakat,
Zenélni szép hangokat.*

*Nem lehet és nem szabad
Idézni a vágyakat,
Emlékekkel játszani
S óriásnak látszani.*

*Nem lehet és nem szabad ...
Ki suttogja e szavakat?
Életsors vagy mily csoda
Kerget, üz, mint a mostoha ...?*

BÁLINT ENDRE:

VAJDA LAJOS FESTŐ MŰVÉSZETE

Az igazi művészet időtlen és egyetemes, és éppen annyira nem veszendő, mint a szellem, melyet felékesít változatos és változó formáival. A kor szellemi alkatának kifejezője a stílus. Ennek spontán felismerése a művész szerepe, sőt kizárólagosan az övé. A mai kornak művészeti megnyilvánulásai változatosak és bonyolultak. Annál is inkább, mivel a szellem orientációi oly területeket is érintenek, melyeket azelőtt elkerült: az ismeretlen lélekét, a valóságontúlit és az immateriálisat. Az elvont művészet megértése e felismerések nélkül nehéz lenne.

Vajda Lajos művészete pedig elvont, és mint ilyen is, egyedül álló. Vajda Lajos harminchárom éves korában halt meg. A rövid idő alatt, míg élt, a világ sötét és még sötétebb arcát mutatta felé. Nemcsak az egyéni nélkülözés formájában, — mert ennek semmi szerepe nem volt művészete kialakulásánál, — hanem a forradalmak és a háború sötét és rettenetes igézetével. Fotomontázsai, melyeket Párisban

Vajda Lajos

csinált (1930—34), erről tesznek tanulságot. Akkor még a fénykép objektív kivágásai kellettek ahhoz, hogy kifejezze magát. Egymásra ragasztott fényképek konstruktív építményei ezek, tiszta, logikus menetük és szerkezetük ugyanazokat a jeleket viselik magukon, mint legutolsó szénnel és tuszal rajzolt munkái. Felfelé szökkenve, a kivágott fotóformák szinte láncszerű kapcsolódásával töltik be a teret. Bennük pedig a világ ördögi tusáinak, az ember rettenetes szenvedéseinek, borzalmas gyilkosságainak megjelenítése: kínai kivégzések, akasztott emberek, meggyilkolt csecsemők fényképei, látszólag értelmetlenül kapcsolódva a tárgyakhoz, székekhez, virágokhoz és egyéb jelentőségtelen objektumokhoz. Pedig ezeknek van értelmük, a lényeg kihang-

súlyozását célozzák a kontraszt által. Micsoda pokoli átérzése a világ hazugságainak: egy hatalmas fehér lilium — egy csecsemő hullája mellett. Egy perui mumia kiaszott figurája hosszúra nőtt hajjal, rajta fordítva: egy finom női fejecske, székkal és egy vekker-órával. Micsoda távoli kalandjait mutatja a léleknek, és fölszabadultságát, ahol a formai szigor vall csak a fegyelmezett művészre.

Vajda ekkor a filmet fölébe helyezte a festészetnek, nem hitt korunk festészeti lehetőségeiben, de ez még Párisban volt, ahol majdnem négy évig ólomkatonákat festett, hogy megéljen, amellet pedig művelődött. Szinte csodával határos energiával. A világ legtávolabbi művészeti megnyilvánulásairól és megmozdulásairól éppen úgy tudott, mint arról, hogy mit festenek Párisban. Messzi szigetek szürrealista művészeit úgy ismerte, mint mi a szomszédainkat. A primitíveket, a középkoriakat, a legősibb művészeti emlékeket és a legjobb franciákat úgy, mint a harmadrangú német vagy más nemzetbeli epigónokat. Közben egy könyvtárra való művészeti könyvet vásárolt. Hogy miből? Éhezett rendszeresen. 1934-ben hazajött, nem a nyomor miatt, hanem egy távoli leányarc elmosódott vonásai nehezítették érzéseit.

1934 őszén ismerkedtem meg vele. Akkor úgy érezte, hogy nem fog festeni. Egyszer-kétszer hozzákezdett, de mindig abbahagyta. Végül elkezdett festeni csendéleteket, pasztellel, ócska csomagoló papírra. Szobájának bútordarabjairól és tárgyairól. A fotomontázsokkal egészen ellentétes karakterű dolgokat. Kifinomult, tompa színekkel. Azúrkékek, barnák, violák, lilák, pirosak, a színei ekkor. Rálátásos, konstruktív, egytónusos képek, néhol egy-egy finomabb textura anyagszerű érzékeltetésével. Fehér gipszmaszk egy vörös fakeretű fekete hatszögletű asztallapon, egy csipkekendővel. Ilyenek a témái abból az időből. Azután egy-két pasztell-önarckép következik. Itt már megmutatkozik valami, ami jellemző Vajda későbbi művészetére. Egy fej, sárgás és szürkés-fehér színeivel, beágyazott rajzával, koptatott fakturájának misztikus hatásával öreg ikonára emlékeztet. A hatás nem is, de az ikonák szeretete érződik e képen. A rajzai ekkor tisztán csak egy fej vagy akt formáit követik bravuros rajztudással, igazolva formagazdagságát és kivételes mesterségbeli tudását. Egy-két akadémiusabban felfogott aktstudiumot csinált ujjgyakorlat gyanánt, egy kis emlékeztetőre. Nem is öncéllal, — hiszen tizenöt éves korában tudta ugyanezt, ugyanilyen jól.

Az emberi és művészi természet kialakulásában az ifjúkor benyomásai, élményei és környezete döntő szerepet játszanak. A modern lélektan és esztétika a mult háttérét sohasem mellőzi az ember és művész vizsgálatánál. Vajda Lajos nyolc éves korától tizenhat éves koráig Szerbiában élt. Művészetének egy közbeeső periódusát, amikor a bizántikus hatás föllép, ez is magyarázza. Figuráinak merev rajzában föllelhető a szerb templomi képek hatása, bár egész más formai jelleggel. Az ikonák egy határozott vallásos cél érdekét szolgálják. Vajda Lajos figurái tisztán egy *l'art pour l'art* festőiségért valók. A hatást inkább az atmoszféra azonossága és Vajda — bármily meglepő is ez! — szlávos alkata magyarázza. Vajda festészetében nyoma sincs annak a meleg, intim és érzelmes ábrázolásnak, ami a magyar piktorúra jellemző. Az a fajta magyar környezet- és természet-szeretet, amely nálunk annyi nagyszerű tájképet, csendéleteket, intèrieurt hozott, Vajdától idegen volt. Ha érdeklődése érintette is a tájat (1935 nyara), ez egyrészt inkább etnográfiai bonctan volt, másrészt konstruktivisztikus forma-elemzés. Bár egészen egyéni módon, nagyszerű rajzbeli finomságokkal. Ez idő rövid átmenetet jelentett csupán. Képeit dekorativitás jellemzi, síkszerű formavetületek ezek, erős texturális játékkal, — hijján annak a belső feszültségnek, mely az ezután következő évek munkáira annyira jellemző. Inkább kezdet volt, anyaggyűjtés a továbbiakhoz. Ezen a télen festette bizantikus jellegű

figuráit, a pasztell teljesen egyéni kezelésével. Csodálatos finomságú, fátolszerű hatásukat fokozta több rétegű ráfestéssel. Csillogó képek mögül tompa meleg színek ütnek át. Az egyszerű formák mintha megrezdülnek a mélyből előbukkanó színbeli vibrációtól. A lélek éli misztikus, anyagtalan életét a képekben, sejtelmesen megborzongató megjelenésében.

A második találkozása a részben régi környezettel, egész más művészi élményekkel gazdagította. Szentendre, a régi és régen szerbjellegű város, visszamutatott ifjú korára. A késő-barokk épületek, szépívű, kerékkötős kapuk, nemes vonalú, egyszerű templomok, bizarr ablakrácsok, érdekes kútformák, rozsdás pléhfeszületek, sírfeliratok és szobájának egy-két tárgya jelenik meg képein, spirituális összefüggésben a tudatos művész ösztönös festői átírásával, elvont formavilágot teremtve. Ezek a képek, melyek hihetetlen logikával lettek „szerkesztve“, a képszerűség szinte mértani kiszámításával, végtelenül lassú munkával, — finomak és frissek, formáik egymással és egymásra könnyedén kapcsolódók, színeik — a számtalan és bonyolult átfestés ellenére — tiszták. A formák kapcsolódásainak magyarázata nem olyan egyszerű, mint az úgynevezett szürrealista művészetnél, ahol a képzettársítást és a freudi álomanalízist illusztrálja a kép, meglehetősen egyoldalú és materialista beállítottsággal. *Vajdánál* a formai taglalás — konvencionális mértékkel — megközelíthetetlen. Nála ez egy olyan szellem rendező munkájára vall, akinek e földhöz egészen más-kép van köze, mint nekünk. Mintha magashól nyúlna le válogatva, hogy mit érdemes megtartani a földi limlomok közül, és hogy minek van maradandó formája és miből alakíthat eddig ismeretlen formákat érzéseihez, és látomásait miképpen rögzítheti. *Vajda* Lajos valami lényegbe-érző következetességgel élt. A következetesség jellemezte emberi és művészi magatartását. Feltétlenül hitt abban, amit fest, már csak azért is, mert látomásokat festett. Nem képzelhető el, hogy fejeit és figuráit (1938—39) tisztán formai kísérletek esetlegességei hozták volna létre. Egy démonikus világgal kapcsolódott. Az ember sátáni arcának torz vigyorait és megdöbbentő grimaszait festette. *Vajda* fölfedezte a kétségbeesett emberi gesztikulációknak, a beteg és félő léleknek tükörtermét valahol, ahová csak a hivatottak léphettek be. Fénytörő prizmák és hideg tükrök széthontják formáinkat és vonalainkat, minden megváltozik és egy másik síkon ugyanaz marad. Eszeveszetten mozgó fejek, karok, lábak: vést-hozó összefüggésben higgadnak le. Ember, nézd, mi lett a szemeddel, a száddal és orroddal! A megfertőzött lélek színező, mérges gázai torzították el arcodat!

Mint tragikus jövendölések példázatai, élnek *Vajda* ezidőből való figurái. Nyugodtan magunkra is ismerhetünk bennük. Hogy nem a rózsaszínre kikent, álszenteskedő arcunkat látta, örülnünk neki. Kívül és belül háború van. Aki nek félnivalója van, féljen csak és háborogjon. Egy kiállításon lévő képéről így nyilatkozott egy magát hozzáértőnek tartó hivatalos: „Ha ez a kép ittmarad, lelövöm!“ Soha nem fejezték ki klasszikusabban az igazi művészettől való félelmet.

Vajda Lajosnak még két nyár adatott (1939—1940), hogy lényeges mondanivalóit maradéktalanul elmondhassa. A szentendrei török-hegyen egy magános házban bérelt szobát. Nem véletlen, hogy a hegyre ment, a természet közelségébe és a végtelen csönd után vágyott. A természet, a csönd és a magány kellett ahhoz, hogy szinte transz állapotban felfogja annak a világnak jeleit, melyet művészete rendszerezett és az utolsó nyáron teljes egészében megmutatott. Hatalmas méretű tus- és színrajzok sora következik. Különleges témái érdeklődés előzményeivel. Szobájának asztalán fagyökerek, gombák, emberi alakzatú fadarabok, bogáncsszerű növények: csupa olyan holmi, ami más ember számára semmitmondó és semmi jelentőséggel nem bír. *Vajda* Lajos úgy nyilatkozott ez időben képeiről, hogy közel kerültek a természethez. Tökéletesen igaza volt. Nem az által ugyan, hogy a természet részjelenségeit rajzolta különös átírással, hanem közel került a természet rejtett arcához az ismeretlen növényi és állati formák világán át, a gyökerek göröcsösen kavarodó indáin keresztül, a fák rostjaiban, retentő, nemtelen szörnyek formulációiban, és a lélek egy má-

sik világra való emlékezéseiben. Ég és föld között, végtelen mélységekben és megmérhetetlen magasságokban kavarnak a formák és járják baljoslatú táncukat. Aki e táncok koreográfiáját csinálta, maga is elégett, úgy mint azok, akik megsemmisülnek a másokat való megsemmisítésben. Az sem véletlen, hogy formavilága legjobban a médiumi rajzokra emlékeztet. „Marsbeli“ növényzetek és állatok formáit idézi. Vonalainak rajztani elemzését kitűnően fogta meg *Kállai* Ernő, a kitűnő esztétikus, aki zenei hasonlathoz nyúlt magyarázásuknál. Tényleg *ellenpontos vonalmelodiók* ezek, a legbensőbb, fölfedetlen érzések viharos és megrázó futamai, mindig és mindig elindulnak, mint a sokrétű érzések, hogy valahol összecsomósodjanak. Képein a nagy szereppel bíró negatív formák a rövid pihenő jelzőkövei. De nincs sok pihenés. A vonalak nekilendülnek, előbb együtt, majd szakadozottnak, hogy később egy sárkányszerű madarat jelezzenek. De csak jeleznek. Ebben a világban csak utalni és jelezni lehet, finoman és szertartásosan, mint a költészetben. A dolgok tárgyivá-tétele érdes és áthatolatlan falat emel az ember és egy olyan világ közé, amit a művész megérező, atavisztikus és döbbenetes álmainak köszönhetünk. *Vajda* Lajos utolsó munkáit szénrel festette. Azért írom, hogy festette, mert, amit a szén szűkös grafikai lehetőségei nyújtanak, fekete és fehér hatásukkal, azt ő megcáfolta képei festői megjelenésével. Egy képének, melyet a legjobbnak tartott és amiben minden eddigi művészi konklúziója bennefoglaltatik, önkényesen nevet adtam. A „*Mindenség gyökerei*“ címet. *Vajda* Lajos reggeltől estig ott állt képei előtt, amin éppen dolgozott, és már táplálékra is alig volt szüksége. Mint ahogy a kifeszített olcsó csomagolópapíron a gyűrűző és kavargó gyökérszerű formák lassan elfedtek minden világos, felületet, úgy lepte be tüdejét lassan a betegség miriád és miriád, szemmel nem látható gombája.

Művészete teljes volt. Nem festhetett volna többet és másképp. Egy évig volt beteg. Ez idő alatt gondolkozhatott azon, hogy érdemes volt-e élnie, mellőzve, igazi barátok és megértők nélkül. Művészetének megértője és társa a nehéz harcokban: a felesége volt. Hogy nem lankadt el egy pillanatra sem, neki is köszönhette. *Vajda* Lajos szellemben gazdag ajándékait ő a lélek melegségével viszonzta. Azonkívül *Kállai* Ernő, a kiváló kritikus, biztatta kritikáival, két műtermi kiállítása kapcsán. De ő minden biztatás nélkül is tovább ment az elkezdett úton. Továbbment és végig járta, mert tudta, hogy leglényegesebb mondanivalói egybe fognak esni élete utolsó éveivel. A test gyenge volt ahhoz, hogy sokáig elviselje a megértetlen lélek fájdalmas égési sebeit és a szellem nagy küzdelmeit, melyet egy másik világ megismeréséért és megismertetéséért vívott.

KISS JÓZSEF: ÖSSZES KÖLTEMÉNYEK I—III. 1941.

december 31-én volt húsz éve, hogy *Kiss* József, a legnagyobb magyar zsidó költő örökre lehúnyta szemeit. Örök-szép verseiről, melyek mindig nagy népszerűségnek örvendtek a magyar zsidó társadalomban, az utolsó évtizedek küzdelmei sem tudták elvonni a figyelmet és *Kiss* József versei iránt ma is nagy az érdeklődés. A nagy költő leánya, Bauerné *Kiss* Erzsébet most mozgalmat indított, hogy *Kiss* József verseit hozzáférhetőbbé tegye a nagyközönség számára és — a kiadóval egyetértésben — maga vette kezébe *Kiss József Összes Költeményeinek* terjesztését.

Kiss József versei a magyar zsidóság érzésvilágának igaz tükrözései, és méltók arra, hogy a magyar zsidó társadalom állandóan forgassa *Kiss* József költeményeinek három kötetét, melyek közül az utóbbi kettő, — ezek a kevésbé ismert kötetek — a komoly irodalomtörténet megállapítása szerint is a költő legszebb lírai verseit foglalják magukba. Egyébként jövő évben, 1943-ban lesz a nagy költő születésének centennáriuma is...

Az *Összes Költemények* három kötetét megrendelhető Bauerné *Kiss* Erzsébetnél (VI., Szondy-u. 94a. III. 8.) és pedig az I. kötet 4.—, a II. kötet 3.—, a III. kötet 4.—, az egész sorozat 11.— pengős árban.

BARÁT ENDRE: EISIK, A HEGEDŰS*

Eisik, a hegedüs. Így hívták a faluban a zsidó kántort emberemlékezet óta. Harmincöt-negyven esztendeje, hogy Bözödujfalura került. Az igazi nevét senki sem tudta s tán ő maga is elfelejtette már. Sovány, égőszemű fiatalember volt, mikor idevetődött, s nem éppen messziről: Kolozsvárról. Már addigra jól megtanulta mindazt, mit egy zsidó kántornak s metszőnek tudnia kell. Pergamenre írott bizonyítványa volt, képesítés, melyet három elismert rabbinus írott alá, — a kolozsvári, a dési, a vásárhelyi. Eisik, szerény és fél-szeg ifjú lévén, nagyobb hitközségnél nem mert még próbálkozni; pedig szépen csengett a hangja s különös, régi dallamokat tudott, melyeket a legöregebb zsidók sem ismertek s mégis oly meghatóan ismerősnek vélte mindenki, aki csak hallotta tőle. Pedig úgy lehet az ő lelkében teremtek meg ezek a melódiák.

Mivel hőttségény volt, állásba kellett mennie. A fiatal ember, a vásárhelyi rabbi ajánlatára a szombatosok falujába került. Azelőtt egy öreg sakter működött ottan, ki még akkoriban jött Ujfalura, hogy a szombatosok hivatalosan is felvehették az izraelita nevet. Reb Wolff-nak hívták, szent ember volt, hosszú szakállú s meredt szemű, kit szinte prófétává avatott a nagy hivatás: bevezetni az illetődött székekelyeket a zsidó szertartások misztikus és szigorú világába. Végezte is ő a dolgát, buzgón, odaadással. Látnoki szólásai voltak. Áldást hirdetett, de meg átkot is. Végig bejárta a hívek házait, hogy megvigyázza: bétartják-e a Törvényt. Nagy tiszteletben tartották Bözödujfalun Reb Wolffot. De félték is tőle. Jobban rettegtek a szigorú, hideg tekintetét, mintsem igazimód népszerű lehetett volna közöttük. De elismerték, hogy jól végzi dolgát.

Csak hogy már akkor köhögős volt, hogy odakerült. Így aztán pár év multán kiholt szegény a világból, a szombatosok új kántort kértek. Így jött sor Eisikra.

A fiatalember nem félt a prozelitáktól s nem is idegenkedett tőlük. Becsülte is őket s testvéreinek tartotta.

— Ha ők azt mondják magokról, hogy zsidók, akkor bizonyosan azok... — így gondolkozott. Elismerte őket zsidónak, — nem úgy mint igen sok orthodox, ki nem vette komolyan a szombatos székekelyek zsidóságát.

A bözödujfalusiak megfogadták Eisiket. A fizetés igazán nem volt sok, de egy nőtlen ember megélhetett belőle. S még tüzelőfát is kapott.

Ezernyolcszázhetven körül meleg nyári napon érkezett meg a faluba, fuvarossal. Mikor a szekér végigzörgött vele a falu fő s egyetlen utcáján, sokan kiálltak a kapuba s nézték bevonulását. Eisik kissé riadtan ült lábujjhegyén. Balkezében ima-bugyrot tartott, avult-bársony, zöldfakó zacskót. Messzi elnyujtotta, óvatosan, mintha bizony drága porcellán vóna beléje hagyulálva, mi eltörhet a kocsirázástól. S még mást is hozott magával, mire úgy vigyázott, mint szemefényére. Gondosan beburkolt, hosszúkás csomagot szorongatott hóna alatt. E féltett csomagról később kiderült, hogy hegedű rejtőzik benne.

Dühesztő meleg nap volt s a forró levegő mozdulatlanul feküdt a falun. Eisik bokáig érő fekete kaftánt viselt, mely szinte légmentesen beburkolta termetét, s széleskari-májú, feketebársony kalapot. Szakállja elég rövid volt, de tincsei annál hosszabbak.

A falubéliek idegenkedve és csodálkozva nézegették; szombatisták éppen úgy, mint a katolikusok, vagy unitáriusok. Pedig már megszokhatták volna ezt a viseletet reb Wolffnál. De valahogyan az mégis csak más volt. Reb Wolff, mint öregember tehette, hogy ily „ihesztöbe ötözött.“

Az új kántor szeme nyugtalanul járt két oldal felé.

Csak forgatta a fejét s nem nyomhatott el egy sóhajtást. Úgy érezte, hogy őt itten nem a legszívesebben várják.

Ám nem tellett belé három hét s Eisik már egészen otthonosan érezhette magát Bözödujfalun. Kaftánját levette, azt nem hordta többé, csak télen. Huncutkái megmaradtak, lengtek-lobogtak utána, mikor sietős léptekkel végigiramodott az utcán.

A szombatisták megszerették Eisiket, a szép előimádkozásáért, meg készséges viseleteért, — a házakhoz járt vágni — meg hogy gyermekeiket is tanítani kezdte.

Eisik valóságos kis talmud-iskolát alapított a faluban. Így azt' már nem kellett beküldeni a gyermekeket a szentgyörgyi héberbe.

Nem volt hiba. A gyermekeket csak tanítsa, de őket ne oktassa minduntalan. Nem is zavargatta őket oly szigorú buzgalommal, mint Wolff, a régi emberük, a „próféta kántor“. Eisik békiben hagyta a népet. Más bajuk is van. Hiszen dolgozniuk is kell, nem élhetnek meg az örökös imádkozásból.

Csak éppen szombat délutánoként, a „mincha“ előtt ültette őket össze egy kissé s „peerik“-et mondott, az Atyák bölcs mondásaiból magyarázgatott nékiek. S tette ezt oly szelíd, okos szóval, hogy csupa jó volt azt hallgatni!

— Jó fejet visel a mi kántorunk! — mondogatták s örültek, hogy ilyen érdemes emberre esett a választásuk.

Hát még akkor először meghallották hegedülni!

Hogy kissé már megmelegedett új otthonában, Eisik

* Részlet az író készülő szombatos-regényéből.

Vajda Lajos: Női fej.

egy este leült a nyitott ablak mögé s játszani kezdett. Be szépen húzta, be gyönyörűen! S mégsem úgy, miként a cigány. Eisik vonója alól síma hosszú, mély hangok szabadultak elő. Nem cifrázta, rezgettette, mint a cigányok. Mint-ha le sem venné a vonót a húrról egy pillanatra sem. Ismeretlen, dús-zöngésű dalokat tudott, melyek még elhangzásuk után is sokáig remegtek a levegőben s belopták magukat az emberi szívbe.

Honnét tanulta ezeket a különös dallamokat Eisik, ki tudná? Lelkében születtek tán, ott nőttek, magányos árva lelkében, akár a szakadék virágai.

S hogy szerette azt a hegedűt! — Ez az én asszonyom — mondogatta, mikor a falubéliek kérdezték, hogy miért is nem hoz asszonyt a házhoz, miért nem alapít családot, amint illik, — ez az én gyermekem! — így beszélt Eisik és ölelte ám s fogta magához az elbarnult hangszert. Nem volt az Stradivári, se Amati, de még kisebb mesterek se remekelték zengeni a világba, — és mégsem cserélte volna el Eisik, nem azt, a lóczi hegyér' se! Pedig a hosszú évek alatt megtanulta mibe nézni a hegyeket, mily nagyra, — kincsnek, anyának, világnak, — hazának!

Játék közben szüneteket tartott, mintha csak a muzsika visszhangját hagyta volna elcsöndesülni, addig csak nézte, meg fogdozta, tapigatta, — egy özvegyasszonytól kapta Kolozsváron, kinek fiát tanította volt s kinél „napot is evett“. A fiúgyermek meghalt s az anya sírva nyujtotta át a hegedűt Eisiknek. Talán azért teremnek benne oly fájdalmas dalok.

Így élt Eisik a hegedűvel csöndben és békeességben. S egyszer aztán mégis igazi asszonyt ölelhetett magához, a szelíd fiatal kántor. Szentgyörgyről hozott feleséget, egy riadtszemű, kis, lenge zsidó lányt, nagyon fiatal. Ez télen volt, januárban, hidegben, farkas-látó, kemény időben. A szombatos hívek mégis nagy örömmel tartották fölübük a hitvesi-áldó mennyezetet, négy oszlopánál fogva, akár apródok a királyi baldachint. Csak sokkal vídámabban s nagyobb szeretettel s készségesebben, mint uralkodók fölé a szolgálók...

De még azon az éven elhagyta Eisiket az ő hitestársa, — gyermekszülésbe halt meg. S véle a magzat is elpusztult.

— Már én árvaságra születtem... — suttozta Eisik, sírt, de nem lázadozott, — az Úr akarta így. Még könnyezni sem látták a temetésen; de azontúl még gyötrelme-sebb szomorúsággal sírt fel a hegedűje, a magányos estéken, barna borulatban, mikor csak egyetlen csillag hunyorított a Fűves-ágysorka tetejéről, mint a tengert járók felé pislogó távoli világítótorony. Azóta hát megint asszonya is, meg gyermeke is Eisiknek ez a hegedű és együtt kesergeti át véle az esztendőket. De nem is egészen úgy. Hiszen nappal más ember ő; végezi dolgát igyekezettel, jószívvel s majd-hogy vídáman. El-elbeszélget a hívekkel, tanítja a gyermekeket a „hímes“-re s imádkozik csak, amikor ideje jó. Nappal — s még kora este is — derűsen telteti maga fölött az életet, de mire az éj sötét köpenyébe bujnak a hegyek s csend alél a lóczi-világra, — Eisik egyszerre megváltozik. Elszomorodik s az arca magasztos kifejezést ölt. Homloka felhős. A gyász méltósága szinte felemeli, — a cingár, dolgos, szívesbeszédű kis zsidóból komor és lassú mozdulatú, bölcsstekintetű különös férfiú válik, s mintha meg is öregednék ilyenkor — ki fájdalmát s magánosságát úgy hordja, oly fenköltén s felmagasztosulva, akár Jób viselte az átkot, vagy mint az időtlenül erős hegyek hordják az éjszakai magányosság végtelen és zord súlyát.

Ám őnéki tán mégis csak jobb, mint ama Jóbna, vagy itt e hegyeknek, — mert ime, sírni tud hegedűjével, szívét a húrokra fektetheti s oly jó ez, úgy megkönnyebbül a húrokon a szíve, míg összezeng velük gyászos-szépen...

LAKOS ANDRÁS:

KÉT VERS

A MI UTUNK

*A mi utunk sokezeréves út,
Egyenesen a végtelenbe fut.*

*Nem titkos út, nem vak, nem céltalan,
Izráelben örökké él a tan:*

*Istenszolgálat, emberszeretet, —
Ez tölti be a siket tereket.*

*Alkotónknak elég egy pillanat
S a sivatagban új élet fakad.*

*Őrt áll örökén fény és árny között,
Mert őseinkkel szövetséget kötött,*

*Hogy vigyáz reánk minden utakon.
Ő küld irt a sebre, kin ha nyom.*

*A lét ütőerében Ő zenél,
Általa lesz majd áldott, aki él.*

*Ő édesíti meg az életet
S Ő aratja le, amit elvetett.*

PÉNTEK ESTE

*Péntek este a szív nyugalmat áhít,
Feledd a hat nap bús melódiáit*

*S nyugalmad egén szelíden rádragyog
Szombat-köszöntő szerencsecsillagod.*

*Érzi lelked az égi békeességét?
Imát zeng a csend, elcsittul az élet.*

*Gondterhes útján egy percre megáll
A bolygó zsidó s nyugalmat talál,*

*Hol gyertyák fénye az éjbe világol
A testvéri szeretet ablakából.*

*Az út porába hull az agg árnyalak
S álmatag szól: enyhe szombat, áldalak!*

VIHAR BÉLA: ISTEN ÉS TÁJ

*Mint prófétaifjú, ki Urának hangjára serken az éjben,
a távolokból hozzám kiált a táj.*

Látom, kiáltom én is az Istent! —

Ósvárosok bazalttornyaiként

örzik idők évmillióit a hegyek

és sziklák ormáról, mint tébolyult király

mélységbe veti magát a folyó.

Halló, suhog a szél,

rétre suhan a sebes víz

és hulló sugárból,

sötétlő némaságból,

balladát szőnek fent a fenyvesek.

Szólj hozzám Isten;

hegyed kőmondataiból,

nyisd ki látásra szememet,

ime döbbenet, mint öskép előtt

Téged várlak e völgyben

és szárnyaimat csattogtatom.

SASS IRÉN: EPPLER SÁNDOR

Nem voltam ott Eppler Sándor temetésén, (nem tudok u. n. nagy temetésekre járni), de mikor két nappal később felkerestem sírját és fejfájára téve kezemet, magam módján megadtam neki a végső tisztességet, abban a kopár, rideg földhalomban előttem állt az egész ember. Ahogy életében két dologhoz volt igazán hű és őszinte: *Istenhez és belső én-jéhez*, úgy halálában is ezt a kettős hűséget hirdette. Láttam köröskörül a tavaszi virágpompában tündöklő sírok, a koszorúkkal, színes szalagokkal szelídre, meghatóra enyhített friss sírhelyek között azt a szalagtalan, virágtalan, magányos, társtalan, rideg, félelmet és tiszteletet ébresztő földhalmot, mely sem szívre, sem fantáziára nem akart hatni, azt az igazi zsidó sírt, az Eppler Sándor sírját. Következetes volt életében, halálában egyaránt. Nem is lehet másmilyen sírja egy férfiúnak, aki maga életében szintén nem akart se szívre, se fantáziára hatni. Nem kívánta, hogy az emberek szeressék. Azt akarta, hogy tiszteljék és féljenek tőle. És ezt a legnagyobb mértékben el is érte.

Pedig a zsidó, a saját falain belül, nem tekintélytisztező fajta. A közösségi élet hivatásos képviselőivel szemben, pláne nem igen érzi a tiszteletadás szükségességét. S ha olyasvalakivel kerül szembe, aki ezt a feltétlen és állandó tiszteletadást megfellebezhetetlenül kiprovokálja belőle, fogcsikorgatva és haraggal engedelmeskedik. Haraggal és fogcsikorgatva tisztelték Eppler Sándort s amilyen nagy koponya volt ő, bizonyára pontosan tudta is ezt. Mégsem tett ellene. Egy mosollyal, vagy közvetlen szóval sem lazított a maga és embertársai közé húzott választózsínoron. Azt kell hinni, hogy ebben a rideg, társtalan magányosságban jól érezte magát.

Hogy milyen szíve volt Eppler Sándornak, erre a kérdésre családján és legszűkebb baráti körén túl, senki feleletet adni nem tud. Ő maga sose tartotta fontosnak, hogy ilyen irányban útbaigazítsa embertársait. Ha valahol, valamiben, valakivel szemben jót is tett, annak mindig igyekezett ok- és célszerűségi színezetet adni. Szívesen vette, ha feleségén keresztül akartak hatni rá. A részvétérzés, szeretet és gyöngédség „ódiumát“ így el tudta háritani magáról. Viszont hálátlan, rideg, kínos szituációkban, mikor más a helyében habozó, lassú, nehézkes lett volna, a penge gyorsaságával és élességével szinte gondolkodás nélkül, azonnal döntött. Egy percig sem félt attól, hogy rossz ember hírébe kerül. De következetesen kerülte azt, hogy gyöngé embernek lássék. Az emberek szeretete és ragaszkodása helyett, a hatalmat és tekintélyt választotta. Nem szeretni kívánta embertársait, hanem fegyelmelni, kormányozni és végső fokon *szolgálni* akarta őket. És talán úgy érezte, — nem is jogtalanul — hogy a teljesített szolgálat minősége és mennyisége olyan jelentős, hogy bátran nélkülözheti az érzelmeket. Államférfiúi beállítottság ez s Eppler Sándornak nem is volt más hibája, csak hogy nem állt a neki való, legfelsőbb helyen. Tehetségéhez, jelleméhez, egész szellemi és értelmi magatartásához sokkal jobban illett volna egy pénzügyminiszteri, vagy mondjuk, bankelnöki pozíció, mint a P. I. H. főtitkári szobájának borkarosszéke. Erényei és hibái ott dimenziót és perspektívát kaptak volna. Az emberek tudták volna helyesen értékelni őt. Mindazt, amit így természetesnek tartottak benne — koncepcióját, tehetségét, látókörét — akkor csodálták volna. S mindaz, amin így csodálkoztak benne — megközelíthetetlen ridegségét, erélyét, keménységét — akkor természetesnek látták volna. Kategórikus imperatívusai, fejlett tiszteletigénye magától értetődő

lett volna. S oly természetes lett volna vele kapcsolatban leírni, hogy munkássága korszakot jelentett.

Mert valóban, a Pesti Izraelita Hitközség történetének azokat az évtizedeit, melyek alatt Eppler Sándor a főtitkári székhelyen ült, joggal lehet Eppler-korszaknak nevezni. Azoknak, akik tehetségének és működésének jelentőségével tisztában vannak, e pillanatban fogalmuk sem lehet róla, ki tudná helyét csak megközelítően jól is betölteni. Az az előljáróság, mely vele együtt dolgozott, napról-napra jobban fogja tudni, mit jelent nála nélkül dolgozni s az az előljáróság, mely nélküle fog dolgozni, anélkül, hogy valaha vele dolgozott volna, el sem tudja majd képzelni, mennyivel könnyebb volt elődeinek dolga Eppler idejében. Sose láttam csodálatosabban működő agyat az övéénél. Sok alkalom volt hosszan megfigyelni, mikor ültem a szobájában és valami megbeszélőnivalóm volt vele. Szimultán gondolkozott, öt-hat ügyet vezetett egyidőben az agyában. Közben városi telefonon keresték, házitelefonon rendelkezett, gépírónót utasított, aktát javított, tisztviselőket vont felelősségre s mikor én, a helyzetet látva, reménytelenül elhallgattam, gondolván, hogy már percek óta nem figyel rám, egyszerre megszólalt: „Folytassa nagyságos asszony, ott hagyta abba, hogy...“ És halálos pontossággal bemondta öt perccel előbb elhangzott utolsó szavamat. A végén három mondatban összegezett és egy mondatban döntött. A másik hat üggyel egyidőben.

*

Azok közé tartozom, akiknek szemben — egyetlenegy, elég nagyjelentőségű eset kivételével — Eppler Sándor mindig jóindulattal viseltetett. Tizennyolc évig ismertem s bevallom, engem mindig lenyűgözött a belőle áradó tehetség és erő. Mégis tizennyolc év alatt, egyetlenegyszer sem tudtam igazi elfogulatlansággal, még olyan konvencionálisan személyes kérdést feltenni neki, pl. hogy: jól érzi-e magát? Fagyos atmoszféra vette őt körül, de, ha a pesti zsidóság dolgát közletről érintő ügyről volt szó, mégis példátlanul jóleső érzés volt a vele való megtárgyalás. Informáltsága, éleslátása, biztos ítélete, rövid, szabatos, mindig helyénvaló megjegyzései újra és újra élményszerűen hatottak rám. Mindig éreztem, hogy igen jelentős ember az, akivel szemben ülök. S mindig tiszteletet ébresztett bennem a

Eppler Sándor

tudat, hogy ez az ember milyen kevés segédeszközzel lett azzá, amivé lett. Hogy sem születés, sem vagyon, sem egyéni szeretetreméltóság nem segítette őt a felfelé vivő nagy úton. S hogy, ha megállt ott, ahol tehetségénél fogva nem kellett volna megállnia, az kizárólag saját akaratából történt. A tizennyolc éves *Eppler* Sándor bizonyára pontosan tudta egykor, hogy mennyit ér az agya. S ha még sem bankszolgálatba lépett, hanem a hitközség székházába, akkor számomra lehetetlenség lett volna elképzelni a világ akármelyik nagy bankjának elnöki székét, vagy miniszteri pozíciót, melyért *Eppler* Sándor hűtlen tudott volna lenni Istenéhez, önmagához, melyért képes lett volna megszegni

a szombatot. Aki helyesen akarja látni örökre eltűnt alakját, kell hogy elsősorban ebből a szemszögből nézze őt. Olyan nagy, emberi erényeket, mint önfegyelem, lemondás, Isten iránti szeretet, nála magátólértetődőbben kevesen tudtak gyakorolni. Szigorú volt önmagával szemben is, meg lehet érteni, ha másokkal szemben sem tudott más lenni. S ha személy szerint velem, veled, vele nem is tudott talán egészen együttérezni, a P. I. H. főtítkári szobájában két évtizedig mégis értem, érted, érte dolgozott és teljesített szolgálatot úgy, hogy ezt a közszolgálatot követendő példaképpen iskolában kellene tanítani, ha iskolában meg lehetne tanulni.

KÉT IFJÚSÁGI KIÁLLÍTÁS

Május hó 3-án nyílt meg és 14-én zárult a *MIEFHÖE művészársaság* keretében megrendezett kiállítás, amely a Képzőművészeti Főiskola, valamint a magániskolák tehetséges fiatal zsidó művészeinek műveit ölelte fel. Tizenkilenc ifjú festő és szobrász mutatta be munkáinak legjavát a műértő zsidó közönségnek. Képeik, szobraik láttán úgy éreztük, hogy a mai nehéz viszonyok között sem vészett ki a művészetbe vetett hit a még töretlen lelkekből.

A tehetség jogán elsősorban *Eisler* Lászlót említjük meg az ifjú művészek közül, akinek *Asztal mellett* című képén már bizonyos formaalakító készség jelentkezik. — Ugyanez vonatkozik *Spitzer* József *Csendélete*re, valamint *Boschán* György *Tájképére*. Utóbbinál *van Gogh* hatása éreződik, de reméljük, hogy tehetsége rövidesen le fogja vetni a külső hatásokat. — A kiállítás négy hölgytagja méltón megállja a helyét a *kollégák* nemes versenyében. *Szücs* Klára olajfestményeinek ecsetkezelése friss és erőteljes. 52-es számú tanulmányfeje erős karakterérzékéről tesz tanuságot. *Lukács* Ágnes linoleummetszetei bizonyítják, hogy jó úton jár a fehér-fekete foltok dinamikus elosztásában. Példa erre a *Birkozók* című linoleummetszete. *Öreg zsidó fejét* külön kiemeljük, mint a vallásos érzés hű kifejezőjét. Az akvarell-kezelésben jártas *Lázár* Éva csendéleteinek finom összhangját a színek könnyed festőiessége még fokozza. *Grünfeld* Éva *Rözszeszedő*-je fejlett rajzkészséget árul el. *Öregek* című akvarellje nőies átérzéssel készült. — *Glück* Félix talán a kiállítás legintuitívabb embere. Szubjektív érzések vezetik pasztellszíneinek finom összehangolásában. Képei *Carrière*, valamint *Käthe Kollwitzra* emlékeztetnek. *Galitzer* Imre gulácsys színhatású képmásaiban mélyreható lélekábrázolás jelentkezik. Fejtanulmányokban való komoly elmélyedését a legnagyobb dicsérettel honoráljuk. *Mészáros* Tamás tájképe figyelemreméltó felszabadulást mutat az akadémikus formák alól. Csendéleteinek frissesége jóval felülmúlja *Alló akt* című tanulmányát. Nemes, vallásos érzést fejez ki *Märle* Róbert *Bócher* című akvarellje és *Schönberger* György *Imádkozó* című temperája. Az utóbbi művésznék kiemeljük még a *Rémület* című linoleummetszetét, amely érett grafikai készségről tesz tanuságot. Komoly munka *Pichler* György *Virágok* című akvarellje és *Frankl* Sándor *Vadászlak*-ja. — A *szobrászati anvagnak* egyik legszebb darabja *Bénevi* *Moskovits* László klasszikus formaszeretettel megmintázott *Eltávozó*-ja, amely a bronz karakterének figyelembevételével van megkomponálva. *Tanulmányfejét* viszont plasztikai zártság jellemzi. Felületi flottsága dacára kőbe kívánkozik. — *Löffler* Ervin *Női aktja* nemcsak nagy méreteivel, hanem a formák dinamikus hatásával emelkedik ki a kiállítás anyagából. *Gyenes* Tamás *S. F. portréja* tömör egyszerűsége való törekvést árul el. Egyébként *Gyenes* Tamás a legagilisabb művésze a kiállításnak, akinek fiatalos buzgalma segítette elő az elért eredményeket. *Frankl* Béla expresszív hatású *Fei*-e komoly fejlődési lehetőségeket rejt magában. Megemlítjük még *Markovits* Elemér *Öreg zsidó*-ját, mint a kiállítás egyetlen zsidótárgyú szobrát. — A kiállítással kapcsolatban meg kell emlékeznünk *Grosz* Dezső-

ről, a *MIEFHÖE* jelenlegi elnökéről, valamint *Grozinger* Sándor főtítkárról, akik a kiállítás rendezése körül komoly érdekes munkát fejtettek ki.

*

Ugyancsak e napon nyílt meg a Pesti Izraelita Hitközség területén levő *középiskolák Vallásos Körei foto- és rajzkiállítása*. A legnagyobb örömmel vesszük tudomásul, hogy a zsidóság vezető személyei egyre nagyobb gondot fordítanak a képzőművészet ápolására. Akik tudatában vannak annak, hogy milyen jelentőséggel bír az ifjúság szempontjából egy ilyen szellemi megmozdulás, azok elismeréssel kell, hogy juttalmazzák dr. *Rosenák* Miksa előljáró, valamint dr. *Kohn* Zoltán tanfelügyelő urak munkáját, akik létrehozták ezt a szép kiállítást. — *Földes Péter*, a Gyakorló Gimnázium VIII. osztályú tanulója három képet állított ki. Szinte meglepő, hogy milyen bravurosan kezeli a nagy gyakorlatot kívánó temperát. *Női portréján* széles ecsettel könnyedén rakja fel a jól meglátott színeket, miközben a rajzi finomságokat sem téveszti szem elől. *Ablakban ülő nő* című képén már érdekes festői problémákkal kísérletezik. Kint az utca ködös téli világát állítja szembe a szoba temperált levegőjével. Az ülő nő átszellemült feje finoman rajzolódik bele a ködös háttérbe. A legaprólékosabb gondolat készített tanulmányosorozatai még nagy hasznára lesznek a fejlődésképes fiatal művésznék. — *Székely* Péter (v. Eötvös gimnázium) két ceruzarajza hasonló meglepetésekkel szolgál. *Vásár* c. képe, valamint *Fonó nő*-je kiforrott művész raffinált virtuozitással feldobott vázlataira emlékeztetnek. *Mosónő* című temperája nagyon szép és komoly munka, amelyben ugyancsak festői készséget látunk. — *Halász* Imre (Gyakorló gimn. VII.) *Gyerekképe*-je dicséretreméltó művészeti törekvést sejtet. Ugyanezt mondjuk *Bangó* Ibolya (Erzsébet Nőiskola V.) művésziesen megtervezett könyv-fedőlapiára. *Bokor* Miklós (Kölcsey V.) *Ghettó*-jára, valamint *Tyroler* Endre fantáziadús rajzaira — A kiállításnak két kitűnő *plakáttervezője* van. *Lusztig* János (Kölcsey gimn. VI.) zsidótárgyú plakátjai érett stílus-érzékre vallanak. *Fenyves* Ervin (Madách VIII.) hasonlóan szép munkákkal szerepel. — *A fotokiállítás* anyagából magasan kiemelkedik *Schaffer* Gyula (Madách VIII.) *Alagútban* című fényképe, de lehet, hogy csak szerencsés véletlennek köszönhető eredeti motívuma emelte őt *Lichtig* Tamás fölé (Eötvös VIII.), akiben a fényképezés kiváló fiatal szakemberét üdvözljük. Kiemeljük *Vitorlás orr*, *Halász* és *Tavirózsák* című jól sikerült munkáját. Különlegesen szép *Kartschmaroff* Péter (Berzsenyi IV.) *Gauguin* festményeire emlékeztető fényképe, az *Önárnyékban*. — Eredeti beállítás *Feldmár* László (Szent István gimn.) *Utcá*-ja és *Harmatos csendélete*. *Szántó* György (Szent István gimn.) *Mosás* és *Falu*, *Vital* Endre *Vihar előtt*, *Elfer* Vera (Izraelita gimn. V.) *Vizi kerék*, *Frieder* Róbert (Evang. gimn. VII.) *Napsugárka* és *Székely* Péter *Csendélet* című munkája.

Örkényi Strasser István

EMLÉKKÖNYV HELLER BERNÁT PROFESSZOR 70-IK SZÜLETÉSNAAPJÁRA

Heller Bernát, aki úgy olvasmányaiban, mint tanításában emberileg elérhető mélyéig hatolt a szöveg értelmének, bizonyára sokszor elmerengett ezen a prófétai igén: „*Felsüt rátok, nevem imádóira, az igazságtétel Napja és gyógyulás lesz szárnyai alatt*“. A héber képzetvilágtól idegen kép a Napnak szárnya. De amikor most egy éve 70 éves jubileumot rendeztek Heller-nek tisztelői, nemcsak hitte, de magán észlelte is, hogy teljesedésbe ment a prófétai ige, felsütött rá annyi balítélet és sorscsapás után az igazságtétel Napja. Most pedig látnia engedtetett, hogy írmagot is hint szárnyai alul, olyan tudományos dolgozatokat fakasztott tudóstársai és tisztelői elméjében, melyek egy fenti cím alatti könyvben látnak napvilágot és sokaknak szereznek enyhülést és életkedvet a mai zord időkben.

A Heller alakjának szoborszerű beállítását szolgálja az első cikk: *Goldziher* Ignácnak ismertetése Heller nagy művéről, az arab Antar-regényről. Ebben a világhírű tudós áll a talapzat lépcsőjére és rámutat az ünnepelt alakjára, az ő lelkéből lelkedzett tanítványára. És hogy háttere is legyen a szobornak, mely a szem sugarait visszaveti, viszont Heller ír *Goldziher*ről a könyv végén: „*Goldziher Ignác és a néprajz*“ címen. *Benosofsky* Imre művészi készséggel ecseteli *Hellert*, mint embert, aki a megalázkodásig leereszkedő, nem ismeri a magakelletést, de mindig ünnepies, mert távol áll tőle a köznapiság.

Sebestyén Károly cikkéből arról értesülünk, hogy Heller már diákkorában is barátja volt a viccnek és ismerjük, hogy valóságos lexikona a *bonmot*-knak, de jaj annak, aki egy síkamlós vagy trágár élcel próbálna mosolyt varázsolni ajkaira, fanyar, elutasító ajkbiggyesztéssel befagyasztaná az elmondónak is a mosolyát. Ha felekezetünk körén kívül álló tudós, *Földessy* Gyula, teológiává avatja a szépet mélykutató cikkében, bizonyára *Hellert* tartotta szem előtt, aki oly rajongója a művészi szépségnek, hogy nászútját is egybekapcsolta külföldi képtárak bújásával és minden műremek előtt, mintha a régi kohének áhítatával lépne a szentély lépcsőjére

Ugyancsak Heller szelleme ihlette *Vidor* Pált hogy *Otto* híres művéről: „a Szentséges“-ről adjon beható ismertetést és ennek szemszögéből elemzi a zsidó istentisztelet formáit és mintegy betekintést nyújt az olyan áhítatoskodók lelkületébe, minő az ő templomának állandó látogatója, *Heller* is, akiről a jubileumi köszöntésben gyönyörűen írt. *Waldapfel* Imre: az Oxfordi Symposion c. cikkben a renaissance és reformáció korának érdekes alakját, *Erasmust* állítja közeli világításba elének, aki a tudomány és a vallás, a klasszikus ókor és a biblia szintézisének megteremtését tűzte ki élete feladatául és azt állapítja meg, hogy Káin első bűne, amiért Isten az ő áldozatát nem fogadta, az volt, hogy elsőnek hasogatta fel a földet, ezzel ugyanis bizalmatlanságot tanúsított Isten gondviselése iránt és a maga munkájába vetette bizalmát. Kimutatja, hogy már *Philo* és *Josephus* is így gondolkodtak. *Erasmus* a bibliát vissza akarta hódítani a teológiától és ezzel rakta le a modern bibliatudomány alapjait. És kiben testesül meg ma jobban a tudomány és vallás szintézise, mint *Hellerben*? A nagy zsidó történetíróról: *Graetz*ről ír szép megemlékezést *Bernstein* Béla. Magyar-zsidó történeti vonatkozású *Büchler* Sándor cikke: *Das Judenprivilegium Belas IV.*, mely leghitelesebb szövegben mutatja be ezt az egyideig feledésbe merült zsidó alkotmányjogi okmányt. *Fényes* Mór egy prófétai igében véli megtalálni a hábeli nyelvzavar reminiszenciáját. Sok zsidó forrást mu-

tat ki a világirodalom mondáiban *Gaster* Mózes. Zsidó és német filologus érdeklődését egyaránt leköti *Gedő* Simon cikke: „A bibliai őstörténet *Goethe* megvilágításában“, melyben kimutatja hogy „ezek a gondolatok és képek az öregkor mély világlátásának és művészi életszemléletének jegyeit hordják magukon“, nem pedig mint *Goethe* maga gondolta, hogy a bibliai történet eseményei már gyermekkorában fakasztották benne a hozzájuk fűzött eszméket. Érdekes, amit *Gedő* közöl velünk, hogy *Goethe* a hagyatékában talált jegyzeteiben tervet készített a zsidó nép történetéhez, melyben történetfilozófiai eszméihez szubsztrátumot látott.

Nem gondolhatok arra, hogy mind a cikkeket ismeressem, erre lapunk teret nem adhatna, azért csak felsorolom a különben értékesnél értékesebb, de mégsem szorosan az ünnepelt személyiségéhez fűződő cikkeket. *Fokos-Fuchs* Dávid érdekes jelentéstani párhuzamot mutat be a magyar és a héber nyelv területéről. *Goldziher* Károly: Gazdasági ismeretek nevelő értéke. *Graf* András: Die Tataren. *Honti* János: Notices sur la légende populaire. *Kertész* Manó: Katonai műszavakról. *Kunos* Ignác: Dervis-baba rózsafái. *Szemere* Samu: Zur Logik der philosophischen Begriffsbildung. *Goldberger* Salamon: Tanítás a tízigéről. *Grünwald* Fülöp: A budavárhegyi zsinagóga és zsidótemető helye török időkben (illusztrációkkal). *Heinemann* Isaak: Die Kontroverse über das Wunder im Judentum der hellenistischen Zeit. *Hoffer* Ármin: Maimuni kódexe és a Sulchan Aruch. *Kohlbach* Bertalan: Das Salz. *Komlós* Aladár: Zsidók a magyar tudományban a kiegyezés után. *Komlós* Ottó: Jóna-legendák. *Levy* Raphael: Apostilles Judéo-françaises, *Löv* Immanuel: Der Diamant. *Mahler* Ede: Der Sabbat. *Munkácsi* Ernő: Ancient and mediaeval Synagogues in representations of the Fine Arts. *Naményi* Ernő: Ein ungarisch-jüdischer Kupferstecher der Biedermeierzeit, *Nenoy* Leon: Al-Qirqisani on Leviticus 18,18. *Pfeiffer* Izsák: A széderesti

Heller Bernát

Haggáda-könyv analysiséhez (Három haggáda egybeforrasztása). Szabolcsi Bence: A zsidó liturgia rövid zenetörténete. Zolli Israele: Note esegetiche.

A héber dolgozatok örvendetes tanúságot tesznek róla, hogy hazánkban sincs kiveszőben a héber írásművészet, sőt életerőben nyer a modern képzetvilág asszimilálása, feldolgozása révén. Dr. Hirschler G. nagy filológiai felkészültséggel ír Ezékiel könyvének Septuaginta-fordításáról és kritika tárgyává teszi azt a hipotézist, hogy az két fordítónak munkáiból tevődött volna össze. Widder Salamon egy Kaufmann-hagyatékban levő geniza-leletről előkerült piut-költőnek néhány szerzeményét adja ki és elemzi. Amint a paleontológus töredezett köztől, számtalan csontszilánkból állítja össze bonctani ismeretei alapján az őslény vázát, úgy kell neki a muziv-stil sajátosságainak ismeretével a költeménybeli, bibliai és agadai frázisokat kielemezni, hogy a költeményt megértse. Patai József a magyar irodalomnak tesz hasonló szolgálatot, mint amit Hameiri tett az Ember tragédiájának héber fordításával, amennyiben Ady költeményeiben, melyeket jórészt héberül ad vissza, kimutatja a biblia hatását. Dr. Klein Ábrahám az ő mélyreható rituskutatásait kiterjeszti egy ma már alig ismert folklorisztikus szokásra, mely szerint a tekufa (napforduló) idejében vízivástól tar-

tózkodni kell. Dr. Scheiber Sándor egy 1148-ban napvilágot látott karaita (Hadasszi) rituális kódex egyes eddig meg nem jelent részeit adja ki, szerzőnek költeményével együtt. Dr. Teszler H. egy érdekes héber nászdal ad ki, mely az „Echod mi jaudea“ refrainjein épül fel és kitérít a Heller által megállapított határon túl. A külföldet méltón képviseli Aptowitzer Viktor, aki Rási talmudkommentárának keletkezéséről értekezik.

Köszönettel tartozik a magyar és külföldi zsidóság Scheiber Sándornak a munka szerkesztéséért, sajtó alá rendezéséért. Ő egyszersmind nagy fáradság és gondos kutatás árán összeállította és német nyelvű bevezetéssel látta el Heller Bernát írásainak bibliográfiáját, melyben Heller munkáinak külföldi értékelését is bemutatja. A jubileumi bizottság elnöke dr. Goldziher Károly, tagjai: dr. Dénes Lajos, dr. Gyulai Noé Hugó, dr. Kunos Ignác, dr. Rosenfeld Mátyás, Szőnyi Sándor, Goldberger Salamon, Kertész Manó, dr. Löw Immanuel, dr. Szemere Samu, Steiner Ervin. Számos tudós bejelentett dolgozatai a külföldről nem érkeztek be. Az Emlékkönyv létrejötté oroszlánrészben Goldberger Salamon igazgató munkájának köszönhető.

Dr. Fényes Mór

Dr. Ribáry Géza

Súlyos csapás érte a magyar zsidóságot Ribáry Géza dr. hirtelen elhunytával. Rendkívüli volt a munkakör, melyet a ma magyar zsidóságának életében betöltött s rendkívül nagy az űr, melyet halálával a magyar zsidóságban maga után hagyott. Dr. Ribáry Géza 1889-ben született Budapesten. Jogi és zenei tanulmányokat folytatott. A világháborúban tüzértiszt volt és számos kitüntetést szerzett. A háború után ügyvédi irodát nyitott Budapesten. Önálló jogi munkákat is írt. Mint jeles szervező, az ügyvédek híres Ribáry-csoportját szervezte meg. Az első zsidó törvény bejelentése után kötelességének érezte, hogy létükben megtámadott zsidó testvérei mellé álljon. Megalakította a Társadalmi Munkabizottságot, majd a P. I. H. elnökhelyettesévé választották. Vezető pozíciójában megszervezte az Országos Magyar Zsidó Segítőakciót (OMZSA) és a Pártfogó Irodát. A menekültek, a kivándorlásra kényszerülők, a munkát és jogsegélyt keresők, a nyomorgók ügye — mind szívében feküdt. Az állás nélkül maradt zsidó színészek érdekében szervezte meg az OMIKE-művészakciót, a képzőművészek érdekében a képzőművészeti kiállításokat, az írók érdekében évente nagyszabású irodalmi Évkönyvet adott ki. Maga is tehetséges zeneszerző, — Szép Ernő versére ő szerezte az OMZSA-índulót. Temetése május 11-én óriási részvét mellett folyt le a kerepesi-úti régi zsidó temetőben, ahol a közélet zsidó és keresztény kiválóságai: dr. Hevesi Simon, Stern Samu, dr. Kövess Béla, dr. Kálnoki Bedő Sándor, dr. Deutsch Adolf, dr. Polgár György, Vető Sándor, dr. Csörgő Hugó, Beregi Oszkár búcsúztatták a magyar zsidóság nagy halottját.

Eppler Sándor

Pótolhatatlan veszteség érte a magyar zsidóságot Eppler Sándornak, a Pesti Izr. Hitközség főtitkárának teljesen váratlanul, munkaerejének teljében bekövetkezett halálával. Elhunyt mélyen megdöbbentette az egész magyar zsidó társadalmat, mely immár két évtizede a magyar zsidóságot Eppler Sándor alakja nélkül elképzelni sem tudta. Eppler Sándor 1890-ben született Budapesten. A kereskedelmi akadémia elvégzése után a Pesti Izr. Hitközség szolgálatába lépett. Dr. Lederer Sándor elnök 1924-ben főtitkárhellyettesé nevezte ki Eppler Sándort és ezzel a kinevezéssel veszi kezdetét az a korszakalkotó munka, melyet a Pesti

Izr. Hitközség keretében végzett. Ő alkotta újjá a hitközség adórendszerét, a sorvadó intézményeket felfrissítette, az infláció-okozta súlyos károkat eltüntette. Az ő pénzügyi irányítása mellett épült a Hősök Temploma, a két zsidó gimnázium, fejlődött ki a Zsidókórház, stb. Az 1933-ban megalakult Wanderfürsorge munkájában Eppler révén a magyar zsidóság is bekapcsolódott. 1936 tavaszán Palesztinában előkészítette egy nagy magyar zsidó telep (Kfar Hungaria) létesítését. 1938-ban a Pártfogó Iroda megalakításában jelentős szerepe volt. 1939-ben az ICA Epplerre bízta a kárpátaljai zsidósegélyügy ellátását. Temetése, mely óriási részvét mellett május 18-án folyt le, az elhunyt kívánsága értelmében egyszerű volt. Eppler Izidor temetői rabbi, az elhunyt testvéröccse és Stern Samu, a P. I. H. elnöke búcsúztatták szívhez szólóan a magyar zsidóság nagy halottját.

A Pesti Izr. Hitközség és a Pesti Chevra Kadisa Szentegylet előljáróságai, választmányai, képviselőtestületei lesújtva a mérhetetlen veszteség fájdalmától, mélyszégyéssel jelentik, hogy

Eppler Sándor

a Pesti Izr. Hitközség főtitkára, a Pesti Chevra Kadisa Szentegylet képviselőtestületének dísztagja, a VI. Izr. Községkerület előljárója, a Ferenc József Orsz. Rabbiképző Intézet Vezérőbízottságának tagja,

hitközségének és az egész magyar zsidóságnak fáradhatatlan odaadással szentelt, jámbor élete 52. évében váratlanul elhunyt.

Harmincöt éven át állott hitközségünk és egész felekezetünk szolgálatában; másfél évtizeddel ezelőtt emelte előljáróságunk bizalma a Pesti Izr. Hitközség főtitkári székébe és az ő nevéhez fűződik hitközségünk újjászervezése, a hitélet megerősödése, intézményeink fejlesztése. Törhetetlen akaraterővel áldozta pihenést nem ismerő munkáját a szent ügynek, amelynek élt és amelyért meghalt. Lelke volt hitközségünknek, minden szépnek, jónak hűséges megvalósítója, gyászba borulva áldozunk az ő el nem muló nagy emlékének, amely jámbor életének szent alkotásaiban él tovább.

Budapest, 1942 május 17.

LEBEGJEN ÁLDÁS ÉS BÉKE EMLÉKE FELETT!

LOHR MÁRIA „Kronfusz” vegytisztító és kelmfestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85.
Telefon: 130—237
144—302

Ú J K Ö N Y V E K

DR. KOHN ZOLTÁN:
HITOKTATÁSUNK KORSZERŰ PROBLÉMÁI

Dr. Kohn Zoltánnak, a Pesti Izraelita Hitközség tanfelügyelőjének fenti címen megjelent könyve teljesen új utakat nyit a modern zsidó hitoktatásban és fordulópontot jelent a zsidó hitoktatás történetében.

A szerző felveti a kérdést, hogy *milyen ember nevelését kell szem előtt tartani* a mai hitoktatásnál. Erre röviden így válaszol: *a jó zsidó emberét*, akinek lelke két tényezőből áll: egy univerzálisból, vagyis a hitből, és egy partikulárisból, a sorsközösség tudatából. A régi hitbeli jámborság mellett ma a közösségi és történelmi tudat nevelése is nagy szerepet játszik a vallásoktatásban. Hiszen a vallás a legcsodálatosabb közösségi-érzés-teremtő hatalom, amely erősebb, mint a nyelv vagy a kultúra közösségformáló ereje. *Milyen eszközökkel érhető el ez a nevelési ideál?* Először is meg kell szüntetni a múlt hibáit. A múlt egyik régi hibája volt, hogy a vallást csak *tantárgynak* tekintette. Továbbá hiba volt, hogy szüntelenül hirdette, predikálta a zsidóság magasztos eszméit, erkölcsi tanait, de függetlenül magától a zsidóságtól, csupán, mint filozófiát. Emellett a régi hitoktatás hallgatott a *Talmudról*, holott az a zsidó lélek mindkét rétegét, úgy a racionálisat, mint az irracionálisat igyekezett megrögzíteni. Majd a szerző rámutat az *imakönyv* és a *zsidók története* tanításában mutatkozó hibákra és a fogyatékosokra. Egész nevelési rendszerünkön, kezdve a teológiai főiskolai neveléstől, egészen az elemi iskolai nevelésig az u. n. *pedagógiai materializmus* uralkodott, mely csak a tanítandó anyag *menyiségére* volt tekintettel, a lélektani szempontok mérlegelése nélkül. Majd áttér a nyolcadik osztály vallásfilozófiai tananyagára, rámutatva itt is súlyos tévedésekre. „Megfeledeztek arról, hogy a középiskola ifjúsága a matura évében még alig esett át a pubescencia lélekregésén, hogy a szkepszis szelétől megbolygatott serdülő ifjúságnak műveltsége még nem egész, hanem csak félműveltség, és ezért ezt az ifjúságot nem rideg, spekulatív észkokkal kell meggyőzni Isten egysé-

géről, létéről, hanem a vallásos érzelmek mélységes kútjainak megnyitásával kell rádöbbeneni Istenre“ stb.

A mű második részében a szerző *a jó zsidó ember* kialakításának eszközeivel foglalkozik. Az ifjúságnak első sorban *vallási élményt* kell nyújtani, mert hitet nem lehet tanítani. A hitoktatásnak érzelmet megindító szellemi tevékenységgé kell válnia és vissza kell térnie a gyakorlati zsidó életre való neveléshez. Bár ez súlyos akadályokba ütközik, de ezeket az akadályokat le kell küzdeni, és pedig két eszközzel: egy iskolaival és egy iskolánkívülivel. Az új hitoktatási tanterv a zsidó kultúra minden számottevő értékének hű tükre kíván lenni. Hirdeti a *héber szó* szeretetét, megbecsülését és fontosságát, súlyt helyez a héber irodalomtörténet tanítására, ami azonban nem zárulhat le *Jób* könyvével, hanem fel kell ölelnie *Csernichovszky-t*, *Bialik*-ot stb. A Biblia és irodalomtörténet mellett fontos szerep vár az imakönyvre is az új hitoktatásban. A határvonalak elmosódnak a Biblia és az imakönyv között. Hiszen a Biblia az istentisztelet elengedhetetlen tartozéka, pl. a zsoltaók: imáink legszebb gyöngyei, a prófétai könyvek: haftárak gyűjteménye, stb.

Az iskolai nevelés mellett kiváló szerep vár az *iskolán kívüli nevelésre is*, melynek egyik színhelye a templom. Míg azelőtt az ifjúság csak pénteken délután, szombaton és ünnepnapon jelent meg az istentiszteleteken, ma már részt vesz hétköznapi, szölichothi, púrimi, hosana rabbi stb. istentiszteleteken. Az iskolán kívüli nevelés másik színhelye a *vallásos kör*. Itt bontakozik ki az ifjúság tehetsége, itt szavalnak, énekelnek, felolvasnak, előadnak, vitatkoznak stb. zsidó témák fölött. Itt ismerkednek meg ősi, tradicionális énekekkel, szokásokkal és szertartásokkal... Mind ezen elgondolások és célkitűzések mellett azonban az eredmény eléréséhez elengedhetetlenül szükséges a vallásoktató *személyi feltétele*, az a feltétel, hogy a vallásoktató higgyen a zsidóság örök életében, higgyen munkájának értékében és sikerében.

A hitoktatás új irányvonalai, melyeket dr. Kohn Zoltán ebben a lapszámra vékony, de jelentőségében annál súlyosabb könyvében felrajzol — fennálló nehézségek ellenére is — minden bizonnyal nagy mértékben fognak hozzásegíteni a *jó zsidó ember* típusának kialakításához.

Dr. Wolf József

VALAMENNYI ITT ISMERTETETT
ÉS MEGEMLITETT KÖNYV KAPHATÓ

Gondos Sándor

modern zsidó könyvesboltjában.

BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-UT 53. Telefon: 425—828.

BEÉRKEZETT KÖNYVEK: Berg József dr.: 10 beszélgetés veled. — Vidor Pál dr.: „A szentséges”. — Guthy György: Mesél a múlt (riportgyűjtemény). — Gellért Sándor: A bál udvarában (versek). — Mannheim Mór: A modern héber nyelv tankönyve, I—II. — A könyvek ismertetésére visszatérünk.

Dr. B.-né Krausz Hilda okl. nyelvmester

Magyar-Zsidó Leányinternátusa

ezelőtt Angol-Magyar Leánynevelő

XIV. Hermina-út 3. (Városliget)

Az Abonyi-utcai zsidó leánygimnázium és ipari középiskola, valamint egyéb iskolák közvetlen közelében.

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben
változatos, finom menü mérsékelt árban. Lakodalmakat vállal
elsőrendű kivitelben. Erdélyiek és felvidékiek találkozóhelye.

BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 4-B. TELEFON: 123-843

KRÓNKA ÉS SZEMLE

Mai számunkhoz csekket mellékelünk azon t. előfizetőink részére, akiknek előfizetése lejárt s kérjük, hogy annak felhasználásával az előfizetési díjat azonnal beküldeni szíveskedjenek, nehogy lapunk küldésében fennakadás álljon elő.

A KIADÓHIVATAL

KÓBOR TAMÁS HALÁLA.

A magyar és a magyar-zsidó irodalmi és társadalmi életet súlyos veszteség érte Kóbor Tamásnak, a nagy írónak 75 éves korában bekövetkezett elhúnytával. Kóbor Tamás 1867-ben született Pozsonyban. Jogi tanulmányainak végeztével banktisztviselő lett. Írói pályáját sógorának, Kiss Józsefnek, a költőnek folyóiratában, *A Hét*-ben kezdte meg. (Ekkor cserélte fel *Bermann* családi nevét írói nevével.) Kiváló volt mint publicista, mint novellista és mint regényíró. Műveiben a város életének, a polgárok küzdelmeinek, örömeinek, szenvedéseinek ad hangot. Egyik legszebb regénye a *Ki a gettóból*, melynek megírásához saját életéből merítette az ihletet. Lapjában, az *Ujság*-ban jelent meg súlyos cikksorozata, mely a magyar zsidóság igazát vette védelmébe. Az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat* igazgatóságának alapításától tagja és felolvasóbizottságának elnöke volt. Kóbor Tamás temetése május 27-én volt a rákoskeresztúri temetőben, ahol *Hevesi Simon*, *Dési Géza*, *Makay-Petrovics György*, *Kárpáti Aurél*, *Mohácsi Jenő*, *Szemere Samu* és *Marczali Lajos* búcsúztatták az irodalom és ujságírás nagy halottját.

JÓVÁTÉTEL *Munkácsi Ernő* dr., az OMZSA-haggáda egyik főmunkása, engem egy mulasztásomra figyelmeztetni szíves. Az OMZSA-haggádáról a *Mult és Jövő* áprilisi számában közzétett ismertetésem méltatta mindazoknak érdemét, akik a gyönyörű mű létrejötténél közreműködtek. De kimaradt egy név: *Göndör Bertalan*. Már pedig *Göndör* tervezte a gazdag színes kereteket, a művészi iniciálékat, a záródíszet, a figurális és ékesítő rajzokat, — szóval azt, ami a nagyszerű kiadványnak megadta sajátos művészi jellegét. Bele élte magát az egyiptomi ábrázolás levegőjébe, stílusába. *Munkácsi Ernő* hivatott ítélete szerint is kitűnő munkát végzett. Nem tagadhatjuk meg tőle az utólagos elismerést.

Heller Bernát

A JÓZSEFVÁROSI IFJUSÁGI CSOPORT ünnepi hangulatban tartotta meg május 20-diki kultúrestjét. Dr. *Salgó László* rabbi, bevezető beszédében kegyeletes szavakkal áldozott néhai *Eppler Sándor* főtitkár emlékének. Utána dr. *Weinberger Lipót* templomkörzeti alelnök „*A zsidónő szerepe a családban*” címmel tartott értékes előadást, melyet *Sztárai Márton* gyönyörű énekszámái követték. *Szilas Frida* író nő utolérhetetlen művészi átéléssel interpretálta vizuális, élettelen verseit, melyeket a nagyszámú közönség szünni nem akaró lelkes tapsokkal jutalmazott. Zongorán kísért *Kanitz Gézá* tanárnő.

VÉSZI JÓZSEFNÉ KAPTA MEG IDÉN AZ APPONYI-PLAKETTET. A Magyarországi Nőegyletek Szövetsége, melynek élén *Apponyi Albert* grófné és *Rosenberg Auguszt*a állanak, az idén az *Apponyi Albert-émlékplakettet* *Vézi Józsefnének*, a *Pesti Izr. Nőegylet* elnökszonyának ítélte oda. Ezzel az országos jelentőségű kitüntetéssel jutalmazták azt az áldásos karitatív tevékenységet, melyet *Vézi Józsefné* már oly hosszú évek óta a *Pesti Izr. Nőegylet* élén kifejt. Az egyesület élén óriásiak is a tennivalói: az egyesület *Leányárvaházat* tart fenn, fenntartja a *csepeli Weisz Alice-gyermekágyotthont*, a *Szeretetotthont*, a *Népkonyhát*, a *Munkaközvetítőt* és még egész sereg egyéb szociális intézményt. *Vézi Józsefné* kiváló személyén keresztül a magyar-zsidó karitatív munkát érte ez a nagyjelentőségű kitüntetés, mellyel a Magyarországi Nőegyletek Szövetsége eddigelő mindössze hét asszony jótékonyági működését jutalmazta meg.

RABBIVÁLASZTÁS. A békéscsabai hitközség második rabbiállást rendszeresített, amelyre egyhangúlag dr. *Szabó Ödön* vallástanárt választották meg.

IFJ. STERN SÁNDOR HALÁLA. Súlyos gyász érte a Lipótváros zsidóságát ifj. *Stern Sándor* Imaházegyesületi elnök hatvannyolc éves korában bekövetkezett halálával. Ifj. *Stern Sándor* tevékeny vezetője volt az ötödik kerületi zsidó közéletnek. Hogy *Lederer Sándor* elnöksége alatt a Csáky-utcában a régi helyett új templomot építettek, nagyrésztben *Stern Sándor* fáradhatatlan buzgalmanak eredménye volt. Ő szervezte meg a kerület zsidóságának hitéletét. *Talmud Tóra*-iskolát, barmicva-tanfolyamot, stb. létesített. A *Pesti Izr. Hitközség* választmányának tagja volt. A Hitközség legutóbb reábizta a *vallásgondozó* munka vezetését és ő ezt a munkát a legnagyobb buzgalommal és eredménnyel végezte. Temetése a rákoskeresztúri temetőben óriási részvét mellett folyt le.

ELADÓK BIBLIÁK, *Misnajoht*, *Grätz: Geschichte*, *Imit-évkönyvek*. Csak magánembernek. Cím a kiadóhivatalban.

HALÁLOZÁSOK

Klein Sámuel az ungvári hitközség felügyelője, 63 éves korában elhunyt. A megboldogulthban *Klein Simon* hitközségi tisztviselő édesapját gyászolja.

Berger Simon textilkereskedő, a nagyváradi orth. hitk. ismert, közbecsülésben álló tagja, rövid szenvedés után május 8-án 56 éves korában elhunyt. Gyászolja felesége és leánya.

Pickler Sándor kávé (Kassa) hirtelen elhunyt. Halála városszerte általános részvétet keltett.

HÁZASSÁGOK

Schweiger Samu (Nyiregyháza) és *Schwarcz Kató* (Beregszász) házasságot kötöttek.

Schwartz Szerénke és *Landau Sándor* Szatmárnémeti jegyesek. Minden külön értesítés helyett.

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
 Budapest, VII., Károly király-út 3/c
 Dob u. sarok Tel. 226-082
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAK!

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató

Engedélyezve: 20700/1938. XII. M. E. sz. alatt.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

